

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Кафедра української та зарубіжної літератури

Фольклор (хрестоматія)

укладач – Марія ЛАВРУСЕНКО

*Навчальне видання для студентів
факультету філології та журналістики*

Кропивницький – 2020

УДК 82
ББК 83.3 (4Укр)1
Л13

Фольклор (хрестоматія). Навчальне видання (укладач – Марія Лаврусенко). – Кропивницький: ФОП Піскова, 2020. – 128 с.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор Михида С.П.
кандидат філологічних наук, доцент Буряк О.Ф.

Рекомендовано методичною радою
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
(протокол № 4 від 16 червня 2020 р.)

ББК 83

© Лаврусенко Марія Іванівна, 2020

З М І С Т

Міфи і легенди українців	4
Календарно-обрядова лірика	10
Народна обрядовість	19
Весільна драма. Весільні пісні	19
Голосіння	34
Героїчний ліро-епос	36
Билини	36
Думи	40
Історичні пісні	58
Балади	65
Народна лірика	70
Родинно-побутова лірика	70
Соціально-побутова лірика	77
Народні казки	87
Історична проза	116
Легенди	116
Перекази	118
Народні оповідання. Бувальщини.	120
Пареміографія	122
Дитячий фольклор	125

МІФИ І ЛЕГЕНДИ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

Про Зоряний Віз

Колись дуже давно, а де саме – невідомо, та трапилась велика посуха; така посуха, що не тільки в річках та озерах, а навіть і в колодязях повисихала геть чисто вся вода, і люди без води почали хорувати та мерти. В тім краю, де ото трапилась така посуха, та жила одна вдова, а в тієї вдови була всього-навсього одна дочка. Захорувала вдова без води, і дочка, щоб не вмерла її мати, взяла глечик та й пішла шукати води. Де вона її шукала, хто її знає, а тільки десь-то найшла. Набрала в глечик і понесла додому. По дорозі натрапила на одного чоловіка, що вмирав без води; дала йому напитись і тим одволала його од смерті. Далі натрапила вона на другого, такого ж саме; потім на третього, четвертого і, вкінць, на сьомого. Всім давала пити і всіх одволала од смерті. Води зосталось у неї тільки на самому дні.

Йшла вона, йшла та по дорозі сіла відпочивать, а глечик поставила коло себе на землю. Коли в той час де не взявся собака. Хотів, мабуть, теж напитись та й перекинув глечик. Коли перекинувсь той глечик, то з нього вилетіло сім зірок великих і восьма маленька та й поставали вони на небі.

Ото ті зірки і єсть Віз або душі тих людей, що дівчина їм давала пити, а восьма маленька (дід показав близько біля воза маленьку зірку), так то душа собаки, що перекинула глечик. Так ото Бог на те їх і поставив на небі, щоб усі люди бачили, яка щира була тая дівчина, а за її щирість бог послав дощ на ту країну.

Чому в морі є перли і мушлі?

Любилися дівчина з хлопцем. Та дівчина була царського роду, а хлопець з бідної сім'ї. От довго зустрічалися вони тайкома і якось наважилися просити у царя благословення на шлюб.

Але батько дуже любив свою дочку, бажав їй щастя і заможного життя, тому не хотів віддавати за бідного. Але й доньці відмовити не міг – дуже вже вона плакала, благаючи не ламати її долі, не позбавляти щастя з коханим. Тому батько буцімто погодився, а сам потай підшукував доньці багатого хлопця. Донька день у день питає:

– Коли, тату, назначите весілля?

А батько їй:

– Скоро, скоро. От уже шиють тобі весільну сукню з серпанком, посаг готують.

Незабаром дівчина відчула, що батько щось лихе має на думці. Пішла вона на берег моря, сіла й зажурилась. Вона знала свого батька дуже добре і здогадалася, що той не відступиться від свого задуму віддати її за багатія. І вирішила, що краще померти, ніж жити з багатим нелюбом.

Так вона сиділа і подумки прощалася з білим світом – і раптом впливла до неї з моря величезна золота черепаха і каже:

– Не плач, не журися, голубко. Я тобі допоможу. Візьми цей камінь, розбий його – і всередині знайдеш голку. Вколи нею свій палець і побачиш, що буде.

Сказала і викинула на берег дивний камінь, що мінився на сонці всіма барвами веселки.

Дівчина легко розбила той камінь, бо він був крихкий. Узяла голку і вколола собі палець. Стало їй дуже боляче, і вона заплакала. Її сльози скапували в море і ставали перлинами. А крапельки крові перетворились на мушлі.

А дівчина збрала перлини і віднесла їх своєму коханому. Коли батько побачив, яке багатство має хлопець, то вже не опирався і призначив день весілля. Так черепаха допомогла закоханим, а в морі відтоді є перли і мушлі.

Як виникли Карпати

Колись на нашій землі була величезна рівнина, кінця-краю якій не було видно, укрита шовковистими травами, вічнозеленими смереками та ялинами, могутніми буками і яворами, берестами й тополями. Долиною текли потічки та річки, багаті на форель та іншу дрібну й велику рибу.

Володарем долини був велетень Силун. Коли він ішов, від його кроків здригалася земля. Розповідають, що Силун добре розумівся на газдівстві, мав безліч усякої худоби. Череди корів і волів, отари овець, табуни коней, стада буйволів і свиней паслися на толоках, бродили лісами. А птиці!.. Тисячі качок і гусей плавали в ставках, багато курей кудкудакали на фермах.

Цей газда жив у прекрасному палаці: з білого мармуру, з високими шпилями, які сягали аж до хмар. Палац був вибудований на груночку¹, насипаному людськими руками. Було там стільки кімнат, що легко можна було заблудитися, а в помешканні – добра всякого! Уночі Силун спав у золотій колисці, вистеленій дорогими килимами. А вдень звик відпочивати в срібленому кріслі.

На широкій долині слуги обробляли землю, вирощували хліб, за худобою доглядали, птицю годували. Люди мучилися, від зорі до зорі трудилися, багатство примножували, та не собі, а Силунові. Слуги й служниці жили не в палаці, а далеко від нього, у дерев'яних зрубках і землянках.

Не хотів господар, щоб у світлицях смерділо гноєм чи людським потом. Ні чоловіки, ні жінки, ні літні люди, ані молодь не сміли покидати маєток Силуна й іти шукати іншої роботи, мусили жити й умирати кріпаками.

Поміж цієї челяді служив у Силуна один хлопець, якого звали Карпом Дніпровським. Він прийшов сюди від берегів Дніпра. Подався в мандри ще десятирічним хлопчиком: шукати щастя, бо батько помер, а мати жила бідно, і мусив їй чимось допомогти. Служив Карпо рік, другий, п'ятий. Як і всі, косив траву, орав і сів пшеницю та жито, ячмінь і овес, збирав хліб. Не тільки за себе працював, а й іншим допомагав, бо жалів слабих.

Його полюбили всі слуги й служниці за чесність, працьовитість, справедливість. Карпо ненавидів тих, хто панові дуже низько кланявся, до землі

нагинався. Тяжко йому було дивитись, як Силун усе забирає, а народ голодує. Коли Карпові виповнилося двадцять літ, вирішив додому повертатися. Був певен, що за добру працю пан йому заплатить і він повернеться до матері не з порожніми руками. І тільки про це тепер і думав. Усе розмірковував, як з паном поговорити про розрахунок.

Одного разу вночі він вийшов надвір подихати свіжим повітрям. Проходив біля наймитських хатинок і раптом побачив якусь тінь. Упізнав Силуна. Той ішов подивитися, як худоба ночує, чи все в порядку. Карпо подумав, що саме час поговорити з паном. Коли Силун наблизився, Карпо закашляв, щоб привернути до себе увагу.

– Чому ти тут, Карпе? – озвався Силун, упізнавши хлопця. – Чи не дівча виглядаєш?

– Не дівча, – відповів Карпо, – а Вас, світлий пане. Хочу з Вами поговорити. Служив я Вам довго й чесно, та маю додому повертатися, аби матінку живою застати... Платню за службу хочу попросити.

Силун спочатку подумав, що слуга жартує, бо досі ніхто не наважувався проситися в нього піти геть. Та й платні ніхто не вимагав.

Але Карпо й не думав відступати:

– Я чесно служив, світлий пане. І моя робота, думаю, щось коштує.

– Нікуди не підеш! – розізлився пан. – То вже я знаю, коли й куди мої слуги повинні ходити.

– Я піду, пане, – стояв на своєму Карпо. – Лише ще раз Вам мушу сказати, що я повинен одержати за свою роботу гроші.

Це вже була нечувана зухвалість, якої пан простити не міг.

– Туди, під землю, тебе відпущу! – розлютився він, показуючи пальцем униз і приступаючи до парубка. – Там буде твоя платня.

Та хлопець не відступав ані на крок.

– За мою роботу, пане, прийдеться платити, – ще раз нагадав, ніби й не чув панської погрози.

Ця відповідь ще більше розізлила Силуна: закипів так, що аж очі кров'ю налились, а з рота вогонь пішов. Схопив він Карпа своїми дужими руками, підняв і вдарив об землю. Ударив так, що аж яма зробилася. Але слuzі нічого не сталося, підвівся на ноги й відчув у собі непереможну силу, то, мабуть, земляця подарувала її йому за те, що чесно працював на ній.

Схопив Карпо Силуна, ударив ним об землю, далі – ще раз і ще раз. Не витримала матінка–земля тих ударів, розкололася. І опинився Силун у підземній печері, у яку хотів загнати непокірного слугу. Даремно він намагався вибратися на поверхню: земля зімкнулася, і не можна було знайти жодної щілинки. Тоді вдався Силун до власної сили. Ударив ногою об земну кору – вона вигнулася та не відкрилася, ударив другою – вигнулася ще більше, але не відкрилася.

Спробував головою пробити землю, плечима витиснути – марно, кулаками гатив – теж не допомогло. Але від його ударів на землі прерівній

виникли гори. І чим дужче бив Силун–велетень, тим вищі гори здіймалися навколо. А найдужче бив там, де Гуцульщина, і там з'явилися найвищі гори.

Уранці, коли прокинулися наймити й побачили, що трапилося, дуже здивувалися. Навколо – гори, а там, де був палац, нічого не залишилося, усе провалилося в прірву.

Чудувалися люди, а потім зібралися на велику раду: як далі бути, як жити. Вирішили в цьому краї залишитися. Озеро назвали Синевирським, бо було синє–синє, як небо. А горам на честь Карпа дали назву Карпати.

Люди зажили по–новому. Одні залишилися на рівнині, інші подалися в гори. Орали, сіяли, хліб вирощували, худобу доглядали. Навчилися дерева рубати, хати будувати.

Кажуть, що Силун і дотепер не затих під землею, пробує вирватися, але даремно, бо постарів, і гори більше не ростуть від його ударів. Та вже не вирватись йому на поверхню ніколи!

Давним–давно вважали, що наш край – частина раю. Але на землі почав танути льодовик, наступило потепління. Вода затоплювала долини. Народ нашого краю почав молитися й просити Бога, аби змилостився над затопленою карпатською землею й дав можливість вижити природі.

Бог змилостився: небесні сили схопили землю й підняли її з води разом з усім, що росло на ній. Так утворилися Карпатські гори, а край з низинного став гірським.

Неопалима купина

Якось польський та угорський королі об'єднали свої війська й узяли в облогу славне місто Дорогобуж, запропонувавши його жителям здатися без бою. Якщо ті не підкоряться, їх буде знищено, а місто – спалено.

Посланець із Дорогобужа передав королям у відповідь бадилину з листям, схожим на ясенове, та з блідо-рожевими квіточками.

Здивувалися й замислилися королі, зібрали на раду мудреців. Ніхто не знав, що означає ця гілочка, лише один із радників сказав, що таке зілля горить і не згоряє. Взяв із багаття вогник, підніс до цієї рослини (а її було так багато навкруги!). У ту ж мить кущ спалахнув голубувато-зеленкуватим вогнем. Ще через мить полум'я згасло, а кущ залишився неушкодженим.

Зрозуміли всі, що хотіли сказати захисники. І мовив угорський король польському, що ніколи вони не завоюють цієї країни, – треба повертатися додому.

Відтоді багато ворогів хотіли завоювати наш край, але щоразу поверталися ні з чим. А край зеленіє під синім небом, і рожево квітнуть кущі неопалимої купини – так звать у народі цю рослину. Неопалима купина символізує незнищеність української землі та її народу.

Таку назву – «Неопалима купина» – має ікона Божої Матері із Сином на руках, яка захищає помешкання від пожежі та блискавки.

Дажбог

Далеко на сході лежить країна вічного Літа. Стоїть там чудовий золотий палац із кришталевими вікнами, а в ньому на золототканому пурпуровому престолі в роззолоченому одязі гордо сидить осяяний юний красень. Це – Дажбог – бог Сонця, денного світла й добра. Біля нього стоять дві богині – Вранішня та Вечірня Зорі, сім верховних суддів – Планети – і сім летючих в образі «хвостатих зірок» вісників – Комети.

Прислужують богу юні Сонцеві діви, які, володіючи безсмертним напоєм Животворного Дощу, вічно прекрасні і ніколи не старіють. Вони вмивають бога Сонце і розчісують його золоті кучері. Розганяючи хмари і проливаючи дощ, Сонцеві діви прочищають лик денного світила, надають йому ясність.

Щоранку зі свого двору на світозорій колісниці, запряженій білими вогненними кіньми, виїжджає Дажбог і здійснює круговий об'їзд по Небу. В цих поїздках його постійно супроводжують сестри-богині. Ранкова Зоря виводить на небосхил білих коней, а Вечірня Зоря приймає їх, коли бог, вирушаючи після важкого денного походу на спокій, ховається на заході.

Минає літо, і з останнім осіннім місяцем Дажбог, постарівши, помирає, а на початку просинця відроджується, знову стає прекрасним юнаком.

Цей світлий бог навчив людей сіяти жито, пшеницю й інші злаки, вирощувати хліб, а ті, дякуючи за це, стали вишивати його образ на вітрилах кораблів, що відправлялися в далеке плавання, виявляючи тим самим повагу Дажбогу.

Чому пес живе коло людини

Давно, дуже давно пес жив собі самотній. На кінець надокучило йому все самому блукати в лісі й вирішив собі знайти друга-товариша, з котрим би жив. Але хотів, аби сей його товариш був найсильніший з усіх тварин.

Лісові звірята радили йому піти до вовка. Пішов пес до нього й каже:

– Вовче, брате, жиймо в'єдно!

Вовк одповів:

– Чому би ні!

Зачали жити в'єдно. Раз, як ночували в лісі, вчув пес якийсь шелест і зачав трястися-боятися. Пробудив вовка, а той йому каже:

– Будь тихо, бо прийде ведмідь та з'їсть нас!

Тоді здогадався пес, що ведмідь сильніший за вовка. Пішов до ведмедя й каже:

– Ведмедю, братику, жиймо в'єдно!

– Коли в'єдно, то в'єдно, – відповів ведмідь.

Минула коротка доба. Раз на зорях вчув пес якийсь шелест і зачав боятися. Пробудився ведмідь та й сказав:

– Затягнімся в корч, бо ще надійде лев та роздере нас обох!

Подумав пес, що лев має бути сильнішим. Лишив ведмедя й пішов до двору короля лева.

– Лева, Лева, королю звірів, жиймо в'єдно!

– За слугу прийму тя, – відповів лев.

Пес зостався з ним. Раз так понад вечір зачав пес боятися й зачав вити, гавкати. Вибіг лев з палати й каже йому:

– Мовчи, бо ще надійде людина й застрілить нас обох!

Пес замовк, але зараз здогадався, що та людина має бути сильнішою, коли її лев боїться.

Пішов пес до людини і пристав до служби в неї. Від того часу й живе пес з людиною.

Берегиня

Кожен любить свою домівку, в якій тепло і приємно. Мабуть, і ви любите проводите час з гаджетами у руках. Але те, що ми тепер вважаємо добробутом, не завжди було доступне людям. Легенда про те, як усе змінювалося. Від печери до цивілізації!

До Сварога та Берегині постійно приходили люди, щоб подивитися на хатину, піч та жорна, скуштувати того дива, що хлібом зветься й схоже на сонце.

І сказали їм Сварог та Берегиня, щоб виходили вони з печер і будували світлі хати, щоб не ходили в диких шкурах, а вчилися ткати полотно та ходити в білому одязі, як личить дітям Білобога.

Люди слухали й раділи, але коли надходила ніч, страх виповзав відусіль, бо земля починала трястись і гойдатись. То лютував Чорнобог.

Наслав Чорнобог на людей своє чорне військо – стадо ящерів, якому наказав знищити Сварога, Берегиню й Сварожичів.

Не могли зупинити чорних ящерів ані мечі Сварожичів, ані палаючі смолоскипи самого бога Сварога. І тільки Берегиня в яскраво-білому вбранні з вишитими червоними «стрілами Перуна» та «соколами» змогла це зробити. Вона пішла на ящерів з піднятими догори руками – і грізне військо відступило. Ящери відповзали назад, поки не потопилися в річці Рось і не перетворилися на скелі.

З того часу люди вважають Берегиню богинею Краси, Великою Охоронницею. Вони вирізьблюють її образ на дверях, віконницях, вишивають її постать на рушниках та сорочках, щоб Берегиня завжди захищала їх від усього злого.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВА ЛІРИКА

Ой, хто, хто Миколая любить?

Ой, хто, хто Миколаю служить?

Тому Святий Миколай

На всякий час помагай,

Миколай(2)

Ой, хто, хто спішить в твої двори,

Того ти на землі і морі

Все хорониш від напасти,

Не даш йому в гріхи впасти,

Миколай (2)

Ой, хто, хто к ньому прибігає,

На поміч його призиває,

Той все з горя вийде ціло,

Охоронить душу й тіло

Миколай! (2)

Миколаю, молися за нас,

Благаєм Тебе зі сльозами

Ми Тя будем вихваляти,

Ім'я Твоє величати

Миколай! (2)

Засівна

Сію, сію, посіваю,

З Новим роком вас вітаю!

Щоб родило на землі,

Щоб був хліб на столі.

Щоб водилися пернаті

І без чубка, і чубаті.

Щоб не знали ви біди,

Нехай прийдуть гаразди.

Щоб капуста головчата,

А петрушка корінчата,

Часник як бик,

Цибуля як зозуля,

Пшениця як рукавиця.

Щоб була з дітей утіха,

А грошей півтора міха.

Щоб ви міряли гроші мискою,

А дітей колискою.

Щоб у кожній кутині
Було по дитині.
Хай дасть нивка по сто кіп,
По сто тисяч один сніп.
Віншую вас Новим роком,
Новим роком, довгим віком,
Щоб ви дочекали відтепер
До ста літ!

Нова радість стала, яка не бувала,
Над вертепом зізда ясна світлом засіяла.

Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленами убого оповився.

Пастушки з ягнятком перед тим дитятком
На колінця припадають, Царя-Бога вихваляють.

– Ой ти, Царю, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії цього дому господарю.

Даруй господарю, даруй господині,
Даруй літа щасливії нашій славній Україні.

Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Застеляйте столи, та все килимами, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Та кладіть калачі з ярої пшениці, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Бо прийдуть до тебе три празники в гості, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

А той перший празник – Рождество Христове, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

А той другий празник – Святого Василя, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

А той третій празник – Святе Водохреща, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Хай святкує з нами вся наша родина, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Вся наша родина, славна Україна, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Щедрик, щедрик, щедрівочка,

Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
– Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Господарю:

Ой зійшла зоря, зоря ясна. Святий вечор!
Ой по тій зорі йшли коляднички. ...
Йшли коляднички колядувати. ...
Колядувати ще й дари брати. ...
Ой прийшли к двору, де високий тин. ...
Де високий тин, мідні ворота. ...
А на тім дворі білий сніг лежить. ...
Ой пан хазяїн, вставай з постелі. ...
Вставай з постелі, відкривай двері. ...
Застеляй столи та все тисові. ...
На столи постав аж дванадцять страв. ...
Аж дванадцять страв та ще й пироги. ...
Клади пироги ще й паляниці. ...
Щоб народились бички й телиці. ...
Щоб в полі було житечка много. ...
Щоб в полі ядро, а в домі добро. ...
Щоб твоя жона здорова була. ...
Щоб твої дітки веселі були. ...

А за цим словом бувай же здоров! ...
Святе Рождество радість принесло!

Господині:

Ой ясна-красна на небі зоря,
А ще найкраща в Івана жона.
По двору ходить, як місяць сходить,
В правій рученьці ключики носить.
Ой ви, ключики, не брязкотіте,
Мого милого не розбудіте!
Бо мій миленький стурбованенький –
Вчора звечора з торгу приїхав.
Привіз гостинці, всі три в хустинці:
Перший гостинець – шовкова хустка.
Перший гостинець – шовкова хустка,
Другий гостинець – лисяча шубка.
Другий гостинець – лисяча шубка,
Третій гостинець – золота обручка.
Шовкову хустку сестрі дарує,
Лисячу шубку матінці дає.
Лисячу шубку матінці дає,
Золоту обручку – милій на ручку.
За цим же словом бувай здорова,
Бувай здорова, красная жоно!

На твоєму дворі дуб гіллянистий,

А в тому дубі то й три користі:
Їдна користь – у корень дуба,
Другая користь – посеред дуба,
Третя користь – у версі дуба.
У корень дуба – сивії бобри,
Посеред дуба – ярії пчоли,
У версі дуба – ясні соколи.
Хто бобри поб'є, то шуба буде,
Пчоли поглядить, то й меду буде,
Соколи поб'є – славен пан буде.
Ой той славен пан та й ославився,
Білим залізом та й огородився,
Й а коло його то й війська много,
Та й війська много, просяться його:
– Пусти нас, пане, у чужу землю,
У чужу землю, у Туреччину,
То ми ж того турка ізвоюємо
Та й стрілоньками зреверуємо.

Та насієм два лани жита;
Два лани жита, третій пшениці.
Накладем копок – на небі зірок,
Покладем стоги в чотири роги,
Ясним соколом та й завершимо.
Ой сокіл сидить, на море глядить,
Виглядів собі білу рибоньку:
– З тебе, рибонька, луску зняти,
З мене, сокола, пір'ячко драти,
Та поварять нас в мідяних горшках,
Та покладуть нас та по полумисках,
Та понесуть нас по світличеньках,
Та й буде їсти та й той славен пан,
Та й той славен пан, пан Іван.
Й а по сьому слову будьмо здорові!

У ржі на межі, на кривій березі

Там сиділа русалка.
Просила русалка у дівочок сорочки:
– Ви дівочки, подружки,
Да дайте мені сорочки,
Хоча худенькую, да аби біленькую,
Хоч не біленькую, да тоненькую!

Ой біжить, біжить мала дівчина,

А за нею да русалочка:
Послухай мене, красная панно,
Загадаю лиш три загадочки.
Як угадаєш до батька пуцу,
Не угадаєш з собою візьму.
Ой що росте та без кореня,
Ой що біжить та без повода,
Ой що цвіте та без цвіточок?
Панночка загадок не вгадала,
Русалка панночку залоскотала.

Проведу я русалочки до бору,

Сама вернуся додому!
Проводили русалочки, проводили,
Щоб до нас вже русалочки не ходили,
Да нашого житечка не ламали,
Да наших дівочок не лоскотали,
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівочки у віночку.

Кроковеє колесо

Вище тину стояло.
Много дива видало,
Чи бачило колесо
Куди милий поїхав?
За ним трава зелена
І діброва весела.
Кроковеє колесо
Вище тину стояло.
Много дива видало,
Чи бачило колесо
Куди нелюб поїхав?
За ним трава полягла
І діброва загула.

Ой вулиця та широкая

Веснянка (гаївка)

Ой вулиця та широкая,
Чом трава не зелена? (Двічі)
– Як же мені зеленій бути,
Коли мене свині зрили. (Двічі)
Коли мене та свині зрили,
А парубки побродили (Двічі)
Постолами, постолицями,
Рядняними онучищами. (Двічі)
Ой вулиця та широкая,
Чом трава не зелена? (Двічі)
– Як же мені зеленій бути.
Коли мене гуси збили. (Двічі)
Коли мене та гуси збили,
Молодиці побродили (Двічі)
Кізловими чобіточками,
Залізними підківочками. (Двічі)
Ой вулиця та широкая,
Чом трава не зелена? (Двічі)
Як же мені зеленій не бути.
Коли мене качки збили (Двічі)
Коли мене качки збили,
А дівчата походили (Двічі)
Червоними чобітками
Золотими підківочками (Двічі)

На святій неділі,
На білій березі.
Ой, рано, ой, рано.

Сиділа русалка
В лузі при березі.
Ой, рано, ой, рано.

Просила русалка
В жіночок наміток
Ой, рано, ой, рано.

Молила русалка
В дівчаток сорочок
Ой, рано, ой, рано.

Жіночки, подружки,
Дайте мі намітку
Ой, рано, ой, рано.

Дівчата, сестриці,
Даруйте сорочку
Ой, рано, ой, рано.

Хоч вона тоненька
Та аби біленька.
Ой, рано, ой, рано.

Ой ти, дівко-семилітко

Русальна

Ой ти, дівко-семилітко,
Одгадаєш сім загадок:
Одгадаєш – моя будеш,
Не 'дгадаєш – чужа будеш:
А що грає – голос має?
А що плаче – сліз не має?
А що біжить без пригону?
А що світить в ясну пору?
А що в'ється круг деревця?
А що горить без полум'я,
А що росте без кореня?
– Хіба би я не дівчина,
Щоб я того не 'дгадала:
Скрипка грає – голос має,

Заплету віночок,
Заплету шовковий
На щастя, на долю,
На чорнії брови.
Та й пущу віночок
На биструю воду
На щастя, на долю,
На милого вроду.
Сокіл плаче – сліз не має,
Вода біжить без пригону,
Місяць світить в ясну пору,
А хміль в'ється круг деревця,
Сонце горить без полум'я,
Камінь росте без кореня.

Зеленая дібровонько,
Чого так рано спустошена,
Трава на сіно покошена?
–Ой молодая молодеце,
Вийди до нас на вулицю,
Винеси нам купайлицю!
–Ой рада б я виходити,
Та заставляють до роботи,
Та заставляють хату мести,
Під круту гору воду нести,
А під другу камінь котити.
Ой повій, вітре буйнесенький,
Викоти камінь круглесенький,
Зійди, дощику, дрібнесенький,
Скропи травицю-муравицю,
Нехай я вийду на вулицю,
Винесу дівкам купайлицю.
Бо наші хлопці – недбайлиці
Не вирубали купайлиці,
Якби вони за нас дбали,
То б купайлицю вирубали.

Ой вінку мій, вінку, хрещатий барвінку!
А я тебе плела вчора до вечора.
Виси, мій віночку, на злотім кілочку,
На злотім кілочку, шовковім шнурочку.
А матінка взяла, миленькому дала.
Якби-м була знала, ще б кращого вбрала,
Злотом взолотила, м'ятою обвила.

Купайло, Купайло,
Де ти зимувало?
Зимувало в лісі,

Ночувало в стрісі;
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,
Срібнії юрочки,
Що в'язали снопочки.
Добрі були женці
Дівчата й молодиці.
Дівчата косаті,
А хлопці вусаті,
Молодиці білолиці.

А сонечко котиться, котиться,
Нам додому хочеться, хочеться.
Хазяїне наш, нам додому час!

Вже сонечко під липкою, під липкою,
Труси, пане, калиткою, калиткою.
Хазяїне наш, нам додому час!

Вже сонечко на ріллі, на ріллі,
Нас кусають комарі, комарі,
Хазяїне наш, нам додому час!

Вже сонечко за кущем, за кущем,
Подавися ти борщем, ти борщем,
Хазяїне наш, нам додому час!

Зайшов місяць і зоря, і зоря.
Хазяїне наш, нам додому час!

Маяло житечко, маяло,
Пока на ниві стояло.
А тепер не буде маяти,
А буде в stodолі лежати.
До межі, женчики, до межі,
Бо мої пиріжки у діжі.
До краю, женчики, до краю,
То я вам пиріжечка покраю.
Котився віночок по полю,

Просився женчиків додому:
«Возьміте мене, женчики, з собою,
Та занесіть мене до господаря в стодолу,
Бо я вже в чистім полі набувся,
Буйного вітречку начувся,
Од ясного сонечка нагрівся,
А дрібного дощику напився.
Нехай же я у стодолі одпочину,
Поки вивезуть знов на ниву».

НАРОДНА ОБРЯДОВІСТЬ

ВЕСІЛЬНА ДРАМА

«Весільна драма композиційно складалася з 5 великих актів, причому до кожного акту входило кілька самостійних епізодів:

- 1) сватання;
- 2) змовини (оглядини, заручини);
- 3) підготовка до весілля (вінкоплетіння; вихід молодої в супроводі дружок, а молодого в супроводі бояр на село запрошувати рідню і гостей до весілля; прикрашування гільця; печення короваю);
- 4) весілля («посад» молодої, розплітання коси, батьківське благословення і провід молодих до вінця, «поїзд» молодого до двору молодої – сцена нападу і оборони; «зрада» брата молодої, що виявляється у «продажі» сестри; дари від молодого; краєння і розподіл короваю; виряджання скрині; прощання молодої з батьками, з рідним двором, від'їзд молодих до дому молодого; зустріч невістки в свекрів, дари від невістки, «комора»);
- 5) понеділкування («почепини», «пропій» і «перезва»).

«За групами подій весілля розпадається на три частини: передвесільну («пролог»), власне весілля, післявесільну.

До *передвесільної* частини належать сватання і заручини.

Власне весілля розпочинається з запросин весільної дружини, гостей та випікання короваю. Основні події розгортаються з п'ятниці або суботи (ряд їх – паралельно в домі молодої і домі молодого); центральна частина (перехід молодої в дім молодого) відбувається в неділю. Завершується весілля в понеділок.

Хід весільних подій (власне весілля)

Субота

	У молодої		У молодого
1	Печуть коровай; коровайні пісні	1	Печуть коровай; коровайні пісні
2	Молода із друзками запрошує гостей і рід на весілля, друзки співають	2	Молодий з боярами запрошує гостей і рід на весілля
3	Дівич-вечір: в'ють вінки, квітчають гільце; святкові пісні про гільце і сумні про дівочу долю	3	Квітчають гільце; співають
4	Танці та розваги	4	Молодий з боярами та музикантами йде до молодої на дівич-вечір
5	Розплітання коси; сумні пісні		

Неділя

	У молодої		У молодого
1	Збираються до вінця, вінчання	1	Те ж саме
2	Обід роду молодої та гостей	2	Обід роду молодого та гостей
3	Ждуть молодого з поїздом	3	Поїзд молодого до молодої
4	Молоду продає її брат; пісні	4	Молодий повертається додому з молодою; весільний поїзд переїздить через вогнище
5	Вечеря, ділять коровай	5	Комора; пісні про калину
6	Молода прощається з родом, батьками, друзками; сумні пісні		
7	Молоди дарує тещі чоботи, тещеві – шапку; пісні і танці		
8	Від'їзд молодих, бояр та приданок (родичів та гостей молодого)		
9	Дружини (інсценізація «весілля» старшої дружки із старшим боярином)		

Понеділок

	У молодої		У молодого
1	Збирається рід молодої (перезва) і їдуть до батьків молодого; співають перезв'янських (жартівливих) пісень	1	Приїздить перезва
		2	Перепій, подарунки, пісні до кожного, хто дарує
		3	Ділять коровай, який молода привезла від батьків

У наступні дні починалися *післявесільні* розваги, бесіди, жарти. У вівторок влаштовували «циганщину» – гуляння з перевдяганнями, танцями та музиками».

Пісенні тексти пов'язані з обрядом образно-емоційно, тобто, в них розкривається ставлення учасників весілля до подій. Звучать пісні широкого емоційного спектру, вони групуються навколо **провідних тем**:

- *жаль* (дочки – за домівкою і дівуванням; батьків – за дочкою...);
- *гірка жіноча доля* (життя у чужій родині, лиха свекруха, нелюбий чоловік...);
- *величання, поздоровлення* молодих, роду батьків – це пісні урочисті, світлі, піднесені...;

–*жарти* на весіллі (кепкування, перекори свах, бояр, світилок, дружок, – як правило, це короткі 3–4 рядкові дотинки, дотепні, жваві, сповнені іскрометного гумору; особливо багато жартів лунає за весільним столом...»

(Іваницький А. І. Весільна пісенність на Україні та її обрядова функція
// Весільні пісні: У 2 книгах. – Книга 1./ А.І. Іваницький. –
К.: Наукова думка, 1982)

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ

(взяті із книги: *Весільні пісні / Упоряд. М. М. Шубравська [Серія: Бібліотека українського усього народного творчості]. - Київ: Дніпро, 1988. - 476 с. (авторська орфографія збережена)*

Сватання

Та як прислалося
До дівки Марфочки
Трос старостів разом.
Та ой перві прийшли,
В присінечки ввійшли –
То ж калина-малина.
Калинові мости,
Несподівані тості.
Та як прислалося до дівки Марфочки
Трое старостів разом,
Та другі прийшли,
В сінечки ввійшли –
То ж калина-малина,
Калинові мости,
Несподівані гості.
Та як прислалося
До дівки Марфочки
Трое старостів разом.

Та ой треті прийшли,
В світлоньку ввійшли,
Я ж молилася богу.
То первин одкалала.
Рушничків не напряла.
То другим одкалала,
Рушничків не наткала,
А третім натомість
Рушнички подавала.
Старостам по рушничку,
А Іванкові хусточку.

Через сінечки нові дверечки
Та в вишневий садочок,
Ой там Марфочка голуби годувала,
З голубами розмовляла:
«Та гудіть, голуби, квиліть, соколи,
Щебечіте, соловейки!
Та задайте тугу
Темному лугу
І моєму батеньку,
Ой що він мене
Молодую дає,
Доленьки не вгадає».
«Та я ж тобі даю,
Що в домі маю,
Доленьки не вгадаю».

Змовини

Ой піду я потихеньку,
По два двори та минаючи,
До третього приходжаючи;
Ой етапу я та послухаю,
Та що люди говорять.
Аж люди говорять:
Мого свекорка судять,
А батенька хвалять...
Ой давнії та ви мені люди!
Чому мені давно не сказали,
Та як рушничків по брали,
Та як мене не змовляли,
Та як ручок не прибивали?
А тепер мене та ізмовили,

І рушнички побрали,—
Та й ручки прибили.

Заручини

Ой ходила дівчина по городу
Да сіяла сад-виноград із приходу.
Да забула ворота зачинити.
Да забула ворота зачинити,
Да й мусила свого брата попросити:
«Ходім, ходім, мій братику, зі мною,
Да зачиним воротечка із тобою,
Бо приїде хлопчина з боярами,
І витопчуть сад-виноград кониками,
І витопчуть сад-виноград кониками,
Викидають за ворота копитами...»

Ой на морі та на камені
Пило воду та два соколи;
Налившися, говорили:
«Летім, братця, на заручини
Там Маруся заручається,
Од батенька одлучається.
До свекорка прилучається

Вінкоплетіння

З гори та в долину
То червону калину,
По хрещатий барвіночок
Наталі на віночок,
По хрещате зілля
Наталі на весілля.

Дай, мамко, голку
Та й ниточку шовку,
Най пришиєм квіточку
З зеленого барвіночку
Молодому на головку.

Через сіни садочок;
Вили Марусі віночок,
Та й покотили по столі,
По квітчастому скатертю:

«Та прийми, батеньку, віночок,
Із ярої рути сердечко».
«Не прийму, доненько, не прийму,
З жалю ручечок не здійму,
За слізеньками но бачу;
Єсть у тебе, донечко
Марусю, служечка,
Старшая дружечка:
Вона встале і гляне,
Вона і привітатъ,
І па здоров'я спитатъ».

Гільце

А в понеділок свято,
У вівторок не робити,
В середу руту садити,
У четвер поливати.
У п'ятницю щипати,
В суботу гільце вбрати.

Летів горностай
Через сад.
Да ронив пір'є
На весь сад.
Збирайте, дружечки, збирайте,
І Марусі у вілечко увивайте.
«Коли ми Марусі вільце увили,
Всі луги виходили,
Усю калиноньку виламали
Да весь барвінок вирізали,—
Таки ми Марусі вільце увили».

Запросини на весілля. Розплітання коси в суботу

Молода збирає дружок

Ой дружечки, голубочки,
Ой дружечки, голубочко,
Зійдітьса докупочки,
Та зійдітьса до одної.
До мене, молодой.

Починається гостонойка
У нашого сусідойка.
Від Тиси до Бескіда
У нашого сусіда.

Тіснії, вуличечки, тіснії,
Бо йдуть дружечки пишнії
Та несуть гілочки ялини,
Ще й червоної калини.

Розплітання коси

«Ой дайте нам стільця,
Дайте нам гребінця,
Дайте ще кожуха,
Нехай сяде молодуха».
«Ви з дому виїжджали.
Чом гребінця не взяли?
Ні гребінця, ні кожуха,
Не сяде молодуха!»

«Куда, доню, собираєшся,
Ой куда ж, долю, собираєшся,
Ой що так біло вимиваєшся?»
«Піду ж, мамо, між чужії люди,
Ой піду ж, мамо, між чужії люди,
Ой там мені та й горенько ж буде.
Як піду ж я стиха під віконце,
Ой як піду я стиха під віконце
Та й подивлюся, що свекорко робе.
Ой свекруха ж печеряти варе,
А свекруха ж вечеряти варе,
А свекорко дубиноньку ж паре».
«Парся ж, парся, сирая дубина,
Парся ж, парся, сирая й дубина,
Ой начувайся, чужая й дитина».

Молода запрошує родину на весілля

Виразала мати дочку на село:
«Проси, доню, родину весело».
«Прибувай, родино, на коровай,
А в неділю погуляй!»

«Ой прибудем, Гаїчко, прибудем,
Ми ж тебе не забудем».

Ой стояла дівка Оля коло типу
То махала рушником на родину:
«Ой прибувай, родинонько, прибувай
У суботу на коровай.
У суботу – па коровай,
А у неділю – погуляй».

Молодий запрошує на весілля

Що Іванько та траву косе,
Вороному да коню носе.
«Ой їж, коню, шовковую травку,
Ой пий, коню, холодную воду,
А завтра нам да ніколи буде,
Ми поїдем між чужії люди:
До Дунічки на гуляннячко».

Низом, дружбоньки, низом,
Загачуйте греблю хмизом.
Но в Миколи кінь вороненький
Перескоче гай зелененький.

Коровай і шишки

Ганнусина ненька
По юлоньці ходить
Та сусід своїх просить:
«Зробіть коровай красен,
Як на небі місяць ясен,
Як на небі місяць з зірочками,
А коровай з шишечками».

А Марфичина ненька
Та по юлицях ходить
Та сусідочок просить:
«Сусідочки, сиві голубочки,
Приходіте до мене,
Не до мене, до мого дитяти
А калачики бгати,
Шишочок ліпити.

Дружечок дарити».

Ой годі, годі, пшенице,
Тобі у стозі стояти,
Срібним колосом маяти,
Золотим зерном трусити,—
Час з тебе коровай місити.

Наш коровай красний,
Як місячок ясний,
Іще вище від гори,
Що красні шин від лорі,
Ще вищий від кілля.
Ще кращий під зілля.
Ще вищий від плота,
Ще кращий від плота.

Коровай паш був, коровай,
А золотії обручі,
А срібляні шишечки.
У нас прохані дружечки,
А у вас бояре селецькі,
Вони синочки отецькі.

Дівич-вечір. Посад

А в суботу до сонця
Сидить Оля у віконця,
А кватирочку відсуваючи,
По новім дворі поглядаючи:
Чи великий збір,
Чи маленький збір,
Чи б вся родинонька.
Обізвався батенько:
«Не журися, доненько,
Ще-бо ниньки та суботонька,
А завтра – то неділенька,
Позбирається вся родинонька
До тебе на весіллячко».

Ой в садоньку частім,
В барвіночку хрещастім,
Там Оксана вінки в'є,

До неї матінка послі шле:
«Ой годі, годі звивати,
Пора вже на посаг сідати».
«Стеліте коври, то й піду,
Благословіте, то й сяду».

Марусенька у батенька на одході
Посіяла червоний мак на вгороді.
«Рости, рости, червоний мак, вище мене,
Жаль мені, мій батеньку, на тебе,
Що ти мене та й оддаєш од себе

«Оце тобі, матінко, на одході
Посадила трояндочку на вгороді.
Рости, рости, трояндочко, не хилися,
Живи, живи, матіночко, не журися».
«Ой як мені не хилиться – вітер повіва?»
«Ой як мені не журиться дитя покида?»

До шлюбу

Розплітання (розчісування) коси

«Ввійди, братіку,
Ізнадвору до хати:
Будем, братіку.
Сестрицю розплітати.
Братічок плаче –
Не хоче йти до хата.
Сестриця плаче –
Не хоче розплітатись.
«Така, братіку.
Неділенька настала.
Щоб моя коса
Та й по плечах лежала».

Десь мого батенька дома немає,
Десь моя матінка в сад пішла.
Десь мої братіки на війні.
Десь мої сестриці в чужій стороні,
– Нема кому кісоньки боронить мені.

Десь у тебе, Марусю, батька нема.
Десь твоя матінка снаги лягла,
Десь твої братіки на війні,

Десь твої сестриці в чужій стороні,
Та нікому боронити коси твоєї;
Десь твоя матінка заснула.
Розплели кісоньку – не чула.

Молодих виряджають до шлюбу

Летять галочки у три рядочки,
Зозулька попереду:
Усі галочки на гілках сіли,
Зозуля на калині.
Усі галочки защебетали,
Зозулька закувала.
«Ой чого куєш, чого жалуєш,
Рябая зозуле?
Ой чи жаль тобі вишневого саду,
Чи червоної калини?»
«Ой не жаль мені ні вишневого саду,
Ні червоної калини.
Ось тільки жаль пір'я рябого
І куваннячка свого».
Ой ідуть дружечки у три рядочки.
Молода попереду.
Усі дружечки по ласках сіли,
Ганнуся на посаді.
Усі дружечки та її заспівали,
Ганнуся заплакала.
«Ой чого плачеш, чого жалуєш,
Молода Ганнусенько?
Ой чи тобі жаль батька старого,
Чи подвір'ячка його?»
«Мені всього жаль: русої коси
І дівоцької краси.
Дівочки ідуть, кісоньки мають,
Мене не приймають.

Розступіться, вороги,
Не переходьте дороги.
Та нехай перейде чоловік,
Щоб було щастя на весь вік.

Ой ви, сусіди, вороги,
Не переходьте дороги,

Та нехай перейде родина.
Щоб була щаслива година;
Та нехай перейде чоловік,
Щоб були щасливі цілий вік.

Від шлюбу

«Ой на горі церквонька стояла,
З ким ти, Марусю, шлюб брала?»
«А з тобою. Степанку, з тобою,
Як із ясною зорею».

«Ой по чому ти, Маруся, пізнала,
Що ти мене зорьбою назвала?»

«Ой по тобі, Степанку, по тобі
– Чорная шапонька на голові,
Чорная шапонька, як галка.
Я ж твоя, Степанку, хазяйка».

Кланяються хміль ліщині,
А яра пшениця коневі:
«Ой скажи, молода Галюню,
Хто тобі теиер милш?
Чи рідини тобі рідшій татойко,
Що в його їла й пила,
Чи милий тобі Славко,
Що біля нього сіла?»

«Ой рідшій мені татойко,
Що в нього їла й ішла,
А ще миліший і рідніший Славко,
Що біля нього сіла».

Молоду забирають до молодого

Ой біг коничок, сивой, невеличок,
А за їм молодий з золотою гнуздою,
А за їм молодий з золотою гнуздого.
А за їм батенько з великою просьбою:
«Ой постой, синоньку, ой постой, дітоньку,
Хай же твій кониченько по росі побродить,
Хай же твоя молода в косі походить».

«Уже моєму кониченьку
По росі не бродити,
Уже моїй молодій
В косі не ходити».

Он лугом, лугом вода йде,
А понад лугом стежечка,
А да тій стежечці калина,
Ой туди їхав староста.
Здалека кониченька спиняв,
Стиха шабельку виймає,
Хоче тую калиноньку зрубати.
Стала єму калина мовляти:
«Не рубай мене, старосто, не рубай,
Но для тебе я, калина, сажена,
Не для тебе Марфичка зряжена».
Ой лугом, лугом вода йде,
А понад лугом стежечка,
А на тій стежечці калина.
Ой туди їхав Іванко,
Здалека кониченька спиняє,
Стиха шабельку виймає,
Хоче тую калиноньку зрубати,
Єму калина мовила:
«Не рубай мене, Іванко, не рубай,
Не для тебе ся калина сажена,
А для тебе Марфочка зряжена».

Молодий приїхав по молоду

Що за гаєм, гаєм зелененьким,
Там ходи» коник вороненький.
Да ніхто ж того коня не споймав,-
Да споймав же коня
Й осідлав же коня Молодий Іванечко.
Да сів же він
Да й поїхав же До тещі в гості.
Теща каже: «Мій зять їде».
Як винесла теща три блюда червоних,
Він на теє да й не поглядав.
Коня не осідлав,
Шапки не скидав.
Як вивела теща дочку в наряді,-
Він па неї все поглядає,
Коня розсідлає,
Шапку іскидає.

Ой ти, братіку, да й не лякайся,

Да ще й постарайся,
Не продавай сестри
За руб, за чотири,
А продай же сестру
За два золотії.
Гроші, як полова,
Сестра – чорноброва.
Гроші, як та слина,
Сестронька – єдина.

Та татарин, братік, татарин,
Продав сестрицю за таляр Т
а взяв завдатку тугицю
І калинову стрілочку
За її русову кісочку.

Покривання, розплітання коси, дари.

Догадайся, Марічко, догадайся,
Чого твоя матінка в кліть пошла?
- То по рум'яний вінець,
То по шовковий чепець.
Не по рум'яний вінець,
А по шовковий чепець.

Краяння короваю

Схилилася вишня,
Як матінка вийшла
Просить нас до хати
Короваю брати.

«Ой глянь на поріг, діво,
Та несуть твоє діло:
Коровай з шишками,
Розлука з дружками».
«Ой розлука мені з вами,
Як із рідними сестрами».

Молоду виряджають до молодого

Ой глянь, ненько, та й на мій посад,
Що всі дівки у косах сидять,
А на мою та й роса впала,

Бо я свою та й розчесала.
Розчесала та й гребінкою,
Не будь мені більше дівкою.
Розчесала гребіницею.
Буду я вже молодницею.
Годуй дочку та й не год, не два,
– Людям поміч, а мені нема.
Людям поміч, ще й невісточка,
Мені йтиме тільки звісточка.
Людям буде сорочки прати,
Мені треба наймичку наймати.
Людям буде ще й воду носити,
Мені треба сусідок просити.

У родині молодого

Ой ви, сусіди,
Добрії люди,
Щаслива годиничка:
Прийшла до мене
Та із вечора
Добрая дитиночка.
Ні годувала.
Ні доглядала –
Помочі дочекала.
Ой пішла ж бо я
В чистеє поле
Яреє жито жати,
Зайняла постать
Та й широкою, –
Є кому піджинати.
Ой сяду ж бо я
Та й полуднати,
Маю а ким розмовляти.

«Батеньку ой мій,
Чи рад ти мені,
Чи моїй дружині?»
«Ой як я не рад,
Як привіз виноград,
Виноград – віточка,
А Анютка – дівочка».

Ой ходила молоденька
Понад воду,

Визирала молоденька
Свого роду:
«Ой до мене, мій роде,
До мене,
Не будеш мати сорому
За мене».
Вийди, вийди,
Молоденька, із комори
Та покажи біле личко
І чорнії брови.
Не такс вже біле личко,
Як було,
Половина рум'янчика
Вже відбуло.

ГОЛОСІННЯ

(цитовано за книгою: Обрядові пісні Слобожанщини / Упорядник В.В. Дубравін. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005.)

Та моя ненька, та моя рідненька.
Та відкіль же я буду тебе виглядати?
Та відкіль же я тебе буду дожидати?
Та мій же ти таточко, та мій ти ріднесенький,
Та мій ти гарнесенький, та мій чепурнесенький.
Та що ж я буду робити,
Та що ж я буду казати без вас?
То я буду чужого дяденьку прохати.
Та як його прохати, як він же й не дивиться.
Та що ж мені робити, мій таточко,
Та мій же батечко?

Браточки мої, соколочки,
Браточки мої, лебедочки.
Та куди ж ви од мене улітаєте,
Та куди ж ви од мене утікаєте,
На кого ж мене саму оставляєте?
А де мені вас шукати,
А кого ж мені тепер питати?
Та вийду я на вулицю,
Там стоять же та дубочки,
Я думаю, що мої браточки.
Я до них головочку прихилю
І всю правдочку їм розкажу.

Та моя й дочечко, та моя й манісінька.

Та моя й дочечко, та моя й ріднісінька.
А моя й донечко, та моя й золотісінька.
А моя й дочечко, та моя й рідненька.
А моя й дочечко, та моя й малесенька.
А моя й дочечка, та моя й крошечка.
Та ти ще й світа біленького не бачила,
Та вже й рученяточка зложила.
Та куди ж ти нарядилося,
Така куколка моя малесенька,
Та куди ж ти спорядилосьь, таке ж маленьке?
Та ти ж ще на світі не жило.
Та чого ж ти так рано
Таку й хаточку малесеньку забажало?
А моя й дочечко, та моя й крошечко.
А моя й дитиночко малесенька,
А моя й дитиночко ріднесенька.
Та мій анголик дорогий,
А мій анголик малесенький.
А моя й дитиночко, та моя й куклиночко.
Та як же мені хотілося, щоб ти виростало
Та щоб ти світа білого побачило.
А тебе ж Господь так рано забрав,
А мене ж обідив та й осиротив.
Та моя й дитиночко, та моя й малесенька.
Та моя й дочечко, та моя й ріднесенька.
Та я ж не думала цього, та я й не сподівалася,
Щоб я перву дитиночку та вже й заховала,
Моя й дитино.
А моя й дитиночко, та моя й куклиночко.
А моя й донечко, та моя й манісінька.
А моя й дочечко, та моя й дорогісінька.
Ой Боже мій. Ой Боже, ой Боже...
А моя й дитино,
Та прощай на послідній дорозі, моя дитино.
Ой Боже, ой Боже...

Хазяїну мій дорогий же,

Та хазяїнку мій золотий.
Та на кого ж ти мене і бросив,
Та кому ж ти мене поручив,
Та хазяїнку мій, та Савочко ти мій?
Та й забери ж ти мене з собою,

Та хазяїн ти мій дорогий же,
Та хазяїн ти ж мій золотий.

ГЕРОЇЧНИЙ ЕПОС БИЛИНИ

(цитовано за книгою: *Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билинні теми В. Шевчука; Малюнки Б. Михайлова. – К.: Веселка, 2003. – 247 с)*

Вольга

Коли Вользі Буславичу минуло п'ять років, рушив він по землі, щоб навчитись хитрості та мудрості, пізнати усякі мови. Сколихнулася мати-земля, як ступив він на неї, розбіглася в лісах звірина, розлетілося в піднебессі птаство, розметалася в синьому морі риба. Думав Вольга Буславич до семи років навчатися, а довелося до дванадцяти.

Зібравши собі дружину з тридцяти богатирів, наказав їм Вольга:

– Звийте шовкові шнурочки, розставте їх у темному лісі і за три дні й три ночі наловіть куниць, лисиць, чорних соболів, білих зайців, малих горностаїв.

Послухали дружинники свого отамана, та не змогли за три дні й три ночі жодного звірика здобути. Тоді обернувся Вольга Буславич левом, побіг темним лісом, завертаючи до ловців усіх диких звірів.

У місті Києві повелів Вольга Буславич своїй славній дружині вити шовкові сильця, ставити їх у темному лісі на верховіттях дерев і ловити три дні і три ночі гусей, лебедів, ясних соколів і всяку малу пташину. Послухалися дружинники свого отамана, та за три дні й три ночі жодного птаха не здобули. Обернувся тоді Вольга Буславич Науї-птахом, полетів попід хмарами, завертаючи до ловців усяких птахів.

У місті Києві повелів Вольга Буславич своїй славній дружині взяти сокири дроворубні, спорудити дубове судно, зв'язати шовкові сіті, виїхати в синє море і ловити три дні і три ночі сьомгу, білугу, щуку, плітку та дорогу рибу осетрину.

Послухалися дружинники свого отамана, але жодної рибини здобути не змогли. Обернувся тоді Вольга Буславич рибою щукою, побіг по синьому морю, всяку рибину до ловців завертаючи.

У місті Києві звернувся Вольга Буславич до своєї славної дружини:

– Кого б нам послати в Турець-землю, щоб дізнатися, про що тамтешній цар думає, чи не збирається на святу Русь іти? Старого послати – довго чекати доведеться; середнього послати – вином його там обпоють; молодого послати – почне з дівчатами бавитися, з гарними молодницями втішатися, із старенькими бабусями розбалакувати. Кого не візьми – довго чекати будемо, треба, мабуть, мені самому піти.

Обернувся Вольга Буславич малою пташкою і полетів попід хмарами. Опинився він у землі турецькій, біля віконець білокамінної палати Сантала⁴ турецького, і нишком почав слухати розмову царя з царицею.

– Чи знаєш ти, царице Панталівно, – каже цар, – що на Русі вже трава росте не так, як колись, і квіти інакше цвітуть, – видно, Вольги вже живого нема. Тож поїду я на святу Русь, завоюю там дев'ять міст, подарую їх дев'ятьом синам, славний Київ-град собі заберу, а тобі, царице Панталівно, коштовну шубу подарую.

Відказує на те цариця Панталівна:

– Не те говориш, царю Турець-Санталу! Відомо мені напевне, що на Русі і трава росте, і квіти цвітуть, як і раніше. А наснилося мені вночі, нібито зі сходу мала пташина налетіла, а із заходу чорний ворон з'явився, і почали вони в чистому полі битися. Мала пташина чорного ворона заклувала, пір'їни всі повисмикувала і за вітром пустила. Мала пташина – це богатир Вольга Буславич, а чорний ворон – цар Турець-Сантал.

Розгнівався цар Турець-Сантал, ударив царицю раз по білому лицю, обернувся – вдарив удруге та й штовхнув її на цегляну долівку.

– Ні, таки поїду я на святу Русь, завоюю там дев'ять міст, подарую їх дев'ятьом синам, а славний Київ-град собі заберу.

Вислухав Вольга розмову царську та й каже тихенько:

– Не бувати тобі, царю, на святій Русі, не володіти тобі містом Києвом!

Обернувся він сірим вовком, до стайні заскочив і всім добрим коням горла порвав. Потім обернувся малим горностаєм, до горниці зі зброєю заскочив, тугі луки переламав, шовкові тятиви розірвав, гартовані стріли розламав, гострі шаблі пощербив, булатні палиці в дугу зігнув.

Знову обернувся Вольга Буславич малою пташиною, до міста Києва полетів, у доброго молодця перекинувся і разом зі своєю хороброю дружиною рушив походом у Турець-землю.

Коли ж полонили вони всю силу турецьку, промовив Вольга Буславич:

– Дружино моя добра, хоробра! Почнімо ж тепер здобич ділити.

Що найбільш при дільбі цінувалося? Добрі коні – по сім карбованців, гострі шаблі – по п'ять карбованців, булатна зброя – по шість карбованців, бойові палиці – по три карбованці. найдешевше при дільбі жіноцтво було: бабусі були по шелягу, молодички – по два шеляги, а красні дівиці – по грошику.

Зцілення Іллі Муромця

У давню давнину, коли ще князь Володимир панував у славному місті Муромі, у великому селі Карачарові жив селянин Іван Тимофійович. І мав той селянин сина Іллю Муромця, з усіх дітей найулюбленішого. Тридцять літ не чув Ілля ні рук, ані ніг, на печі він сидів, яму під собою протер, день і ніч Богу молився.

Раз пішов його батечко з усією родиною на роботу селянську – від пеньків та колод галявину очищати, вдома сам Ілля залишився. Бачить він:

мимо йдуть старці незнайомі, вбога братія, каліки перехожі. Під віконцем вони зупинилися і такі слова Іллі сказали:

– Гей, Ілле Муромцю, селянський сину! Підведися на прудкі ноги, широкі ворота відчини, впусти калік до хати, напитися їм подай.

Відказує калікам Ілля Муромець:

– Радий би я вас до хати впустити, радий би напитися подати, та сиджу я сиднем ось уже тридцять літ, ані рук, ані ніг не чую.

Промовили тут каліки перехожі:

– Ану, Ілле, підведися сам!

Сів Ілля Муромець і силу свою почав пробувати: торкнув праву ногу – піднімається, торкнув ліву – і ця піднімається. Звівся на прудкі ноги, широкі ворота відчинив і до хати калік упустив. Тоді взяв жбан у півтора відра, спустився в підвали глибокі, пива міцного вточив і калік перехожих пригостив. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– А тепер випий ти після нас. Випив Ілля пиво одним духом, і почало в нього серце розгорятися, а біле тіло зогріватися.

– А що тепер ти у собі чуєш? Уклонився калікам Ілля з виглядом молодецьким:

– Чую здоров'я у собі велике. Кажуть каліки перехожі:

– А подай-но ти нам іще напитися. Взяв Ілля іще більший жбан, у ще глибші підвали спустився, ще міцнішого пива набрав. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– Випий іще раз після нас. Знову випив Ілля пиво одним духом.

– А що тепер ти у собі чуєш?

– Чую я силу у собі велику: якби був стовп від землі до неба, а в стовпі золоте кільце було – за кільце я взявся б і землю перекинув би.

Загомоніли каліки поміж себе:

– Багато сили дано Іллі, не триматиме його мати – сира земля. Треба цю силу йому поменшити. Кажуть вони Іллі Муромцю:

– А подай-но нам іще напитися. Взяв Ілля найбільший жбан, у найглибші підвали спустився, найміцнішого пива набрав. Надпили каліки перехожі й подали жбан назад Іллі Муромцю:

– Ану ж, випий іще після нас. Випив Ілля жбан одним духом. А каліки питаються:

– Чи ж багато ще чуєш у собі сили?

– Ніби поменшало її наполовину.

– Ну, то буде з тебе і цієї сили. Станеш ти, Ілле, богатирем великим, у бою тобі смерть не вготована. Борони ж ти віру християнську, бийся-змагайся з силою невірною, з богатирями потужними. Не змагайся тільки з могутнім Святогором-богатирем: через силу носить його земля; не поставай супроти Вольги Всеславича: як не силою, то хитрістю-мудрістю візьме. Дістань собі доброго коня богатирського і виходь на роздолля, в чисте поле; як почувеш, що заірже жеребчик, то плати за нього, скільки селянин не запросить, хоч і цілих п'ятсот карбованців. У зруб жеребчика постав, відбірною пшеницею годуй,

джерельною водою напувай. А як три місяці мине, в саду його три ночі вигулюй, у трьох росах ранкових купай. Після того підведи до тину високого; як почне тут кінь витанцьовувати, головою покручувати, потрушувати, ніздрями попірхувати, через тин туди-сюди перескакувати – тоді ти його сідлай, об ладунок міцний накладай, у чисте поле на ньому виїжджай. Повезе він тебе по святій Русі, і богатирем сильним ти там прославишся.

Тут каліки пішли собі, загубилися.

А Ілля до батьків подався, за три гони від дому на займище, на роботу селянську – галявину від пеньків-колод очищати. Бачить: спить його рідня, потомившись. Узяв Ілля сокиру до рук і заходився займище чистити. Всі пеньки-колоди повирубав, у річку глибоку позакидував, розкорчував усе займище велике і сокиру по корінь у пеньок загнав – не начистила його рідня стільки за три дні, скільки він за три години.

Як пробудилися батьки від сну, здивувалися, полякалися: що за диво таке сталося, хто роботу всю поробив за них? Підійшов тут Ілля Муромець, розповів про калік перехожих: як пригощав він їх пивом міцним, як давали вони і йому напитися, і прийшло до нього здоров'я велике, сила потужна з'явилася.

Пішов Ілля в чисте поле і почув, як жеребчик заіржав. Бачить: веде селянин жеребчика кошлатого, шолудивого. Купив Ілля жеребчика не роздумуючи, поставив його у зруб, відбірною пшеницею годував, джерельною водою напував; а як три місяці минуло – три ночі у сад його водив, у трьох росах ранкових купав і підводив до тину високого. Почав жеребчик витанцьовувати, головою потрушувати, покручувати, ніздрями попірхувати, через тин туди-сюди перескакувати. Осідлав, загнуждав його Ілля і промовив до нього такі слова:

– Славний богатирський коню мій! Послужи мені вірою-правдою!

Вбрався Ілля в кольчугу та лати й заходився мечі булатні пробувати: як стисне в кулаці руків'я меча, воно й розсиплеться – жоден меч йому не підійшов. Узяв тоді три штаби булатні, а кожна штаба по три пуди, три стріли із тих штаб собі викував, у сирій землі загартував, у глибокий колчан усунув, у налучник поклав свій тугий лук, узяв із собою довгий спис, ще й палицю булатну.

То не вільготний дуб до землі нахилиється, не листочки по землі розстилаються

– це схилився син перед батечком, благословення просить:

– Благослови мене, батечку, в стольний Київ поїхати, Володимира-князя боронити, вірою-правдою йому служити, віру християнську захищати.

Відказав старий Іван Тимофійович:

– На добре діло благословляю, на погане ж – благословення тобі нема. Як поїдеш шляхами-дорогами, не помисли злом на татарина, не вбий у чистому полі християнина.

Уклонився Ілля батькові до землі й подався за Оку-річку до Миколи Заручевського. Відслужив там обідню запрестольну, поставив свічку в двадцять п'ять карбованців, на майбутнє п'ятдесят карбованців пообіцяв, сам давав

заповіти великі: в Київ-град за півтори години доїхати, між ранньою і ранковою обіднею, щоб устигнути до столу княжого, до обіду недільного; їхати дорогою найпрямішою, тугого лука не натягувати, стріли гартованої не накладати, довгого списа та булатної палиці не кривавити.

На прощання взяв у ладанку рідної землі малу пригорщу, пустив по Оці-річці житнього хліба скоринку, промовляючи до річки:

– Спасибі тобі, матінко Ока-річко, що напувала, годувала Іллю Муромця.
Сів Ілля на коня, і тільки його й бачили.

ДУМИ

Дума про Марусю Богуславку

Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця кам'яная
Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невольників.
То вони тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають.
То до їх дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Приходжає,
Словами промовляє:
«Гей, козаки,
Ви, біднії невольники!
Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера?»
Що тоді бідні невольники зачували,
Дівку-бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли:
«Гей, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко!
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм,
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера».
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Тее зачуває,
До козаків словами промовляє:

«Ой, козаки,
Ви, біднії невольники!
Що сьогодні у нашій землі християнській великодняя субота,
А завтра святий празник, роковий день Великдень».
То тоді ті козаки теє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Великдень
сказала!»
То тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богу славка,
Теє зачувала.
Словами промовляла:
«Ой, козаки,
Ви, біднії невольники
Та не лайте мене, не проклиняйте,
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від'їжджати,
То буде мені, дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати;
То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати»
То на святий празник, роковий день Великдень,
Став пан турецький до мечеті від'їжджати,
Став дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой, козаки,
Ви, біднії невольники!

Кажу я вам, добре дбайте,
В городи християнські утікайте.
Тільки, прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
І ґрунтів, великих маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збирає,
Та нехай мене, дівки-бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає,
Бо вже я потурчилась, побусурменилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного!»
Ой визволи, може, нас, всіх бідних невольників
З тяжкої неволі,
З віри бусурменської,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

Дума про козака Голоту

Ой полем киліімським,
То шляхом битим ординським,
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота.
Правда, на козакові шати дорогії –
Три семирязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів незгожа.
А ще, правда, на козакові
Постоли в'язові,
А онучі китайчані –
Щирі жіноцькі рядняні;
Волоки шовкові –
Удвоє жіноцькі щирі валові
Правда, на козакові шапка-бирка –
Зверху дірка,
Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,

Козака молодого прохолоджає.
То гуляє козак Голота, погуляє,
Ні города, ні села не займає –
На город Килію поглядає.
У городі Килії татарин сидить бородатий,
По горницях походжає,
До татарки словами промовляє:
«Т атарко, татарко!
Ой, чи ти думаєш те, що я думаю?
Ой, чи ти бачиш те, що я бачу?»
Каже: «Татарине, ой, сідий, бородатий!
Я тільки бачу, що ти передо мною по горницях
похожаєш,
А не знаю, що ти думаєш да гадаєш».
Каже: «Татарко!
Я те бачу: в чистім полі не орел літає, –
То козак Голота добрим конем гуляє.
Я його хочу живцем у руки взяти
Да в город Килію запродаати,
Іще ж ним перед великими панами-башами вихваляти,
За його много червоних не лічачи брати,
Дорогії сукна не мірячи пощитати».
То теє промовляє,
Дороге плаття надіває:,
Чоботи обуває,
Шлик бархатний на свою голову надіває,
На коня сідає,
Безпечно за козаком Голотою ганяє.
То козак Голота добре козацький звичай знає, –
Ой на татарина скрива поглядає,
Каже: «Татарине, татарине!
На віщо ж ти важиш:
Чи на мою ясенькую зброю,
Чи на мого коня вороного,
Чи на мене, козака молодого?»
«Я, – каже, – важу на твою ясенькую зброю,
А ще лучче на твого коня вороного,
А ще лучче на тебе, козака молодого.
Я тебе хочу живцем у руки взяти,
В город Килію запродаати,
Перед великими панами-башами вихваляти
І много червоних не лічачи набрати,
Дорогії сукна не мірячи пощитати».
То козак Голота добре звичай козацький знає.

Ой на татарина скрива поглядає.
«Ой,- каже,- татарине, ой сідий же ти, бородатий!
Либонь же ти на розум небагатий:
Ще ти козака у руки не взяв,
А вже за його й гроші пощитав,
А ще ж ти між козаками не бував,
Козацької каші не їдав І козацьких звичаїв не знаєш».
То теє промовляв,
На присішках став.
Без міри пороху підсипає,
Татарину гостинця у груди посилає.
Ой ще козак не примірівся,
А татарин ік лихій матері з коня покотився!
Він йому віри не донімає,
До його прибуває,
Келепом межі плечі гримає,
Коли ж огледиться, але у його й духу немає.
Він тоді добре дбав,
Чоботи татарські і стягав,
На свої козацькі ноги обував;
Одежу істягав,
На свої козацькі плечі надівав;
Бархатний шлик із діймає,
На свою козацьку голову надіває;
Коня татарського за поводи взяв,
У город Січі припав,
Там собі п'є-туляє,
Поле киліімське хвалить-вихваляє:
«Ой поле киліімське!
Бодай же ти літо й зиму зеленіло,
Як ти мене при нещасливій годині сподобило!
Дай же, боже, щоб козаки пили да гуляли,
Хороші мислі мали,
Од мене більшу добичу брали І неприятеля під нозі топтали!»
Слава не вмре, не поляже Од нині до віка!
Даруй, боже, на многі літа!

Дума про трьох братів Азовських

Ой та то ж не пили пилили І не тумани вставали,
Як із землі турецької
Та із віри бусурменської
З города Озова, з тяжкої неволі
Три брати утікали.
Що двоє та брати кінних,

А третій піший-пішаниця.
Що як він чужий-чужениця,
За кінними біжить-підбігає,
На сире коріння Та на біле каміння
Ніжки свої козацькі молодецькі посікає
Та сліди свої кровію заливає,
До кінних братів добігає,
За стременечка хапає,
Словами промовляє:
«Станьте ж, братці, коней попасіте,
І мене подождіте,
І з собою на коней возьміте,
До городів християнських хоч мало підвезіте.
Та й нехай же я буду знати,
Куди в городи християнські до отця, до матері доходжати».
І ті брати теє зачували
Та словами промовляли:
«Братіку наш менший, милий.
Як голубонько сивий!
Що ми самі не втечемо
І тебе не ввеземо,
Бо буде з города
Озова велика погоня вставати,
То тебе, пішого, в тернах, в мілюсах, в байраках минати,
А нас, кінних, буде доганяти,
Стріляти й рубати
Або живцем у полон завертати.
Як жив ти, здоров будеш,
То й сам в землю християнську прибудеш».
І тіі брати сеє промовляли,
Відтіль побігали.
А менший брат,
Піший-пішаниця,
За кінними братами уганяє,
Коней за стремена хапає.
Та словами промовляє,
І сльозами обливає:
«Братики, мої рідненькі, миленькі,
Як голубоньки сивенькіі
Коли ж, братці, не хочете ждати,
Хоч одно ви милосердіє майте:
Назад коней завертайте,
Із піхов шаблі виймайте, мені з пліч голову здіймайте,
І тіло моє порубайте,

В чистім полі поховайте,
А звірям і птицям на поталу не оддайте».
І тії брати сеє зачували
Та словами промовляли:
«Братику милий,
Голубонько сивий!
Що кажеш, мов наше серце ножем пробиваєш,
Що наші мечі на тебе не здіймуться,
На дванадцять мастей розлетяться,
І душа наша гріхів до віку не викупиться.
Сього, брате, нігде ізроду не чували,
Щоб рідною кровно шаблю обмивали
Або гострим списом опрощеніє брали».
«Коли ж мене, братця, не хочете рубати,
То прошу вас, братця,
Як будете до байраків прибувати,
Тернові віття в запілля рубайте,
А мені, меншому брату, в предмету покидайте!»
То вже два козаки у байраки уїжджає,
Середульший же брат милосердіє має,
Терновії віття верхи істинає
І пішому брату, меншому, у предмету покидає.
Отоді ж то до Савур-могили добігали.
І на Савур-могілі три дні й три ночі спочивали,
І свого меншого брата, пішого-мішаницю, піджидали.
А менший брат, піший-пішаниця,
До тернів, байраків добігає,
Терновії віття у руки бере-хапає,
До серця козацького прикладає
Та сльозами обливає:
«Осюди же то мої два братики кінних прибігали,
Терновії віття в тернові стинали,
А мені, меншому брату, пішому-пішаниці,
В признаку кидали,
Щоб же я знав, куди з тяжкої неволі
В городи християнські
До отця, до матері,
До роду утікати».
Тут сеє промовляє,
Відтіль побігає,
Із байраків, із мілюсів вибігає:
Не було ні тернів, ні байраків, ніяких признаков,
Тільки поле леліє,
А на йому трава зеленіє.

Та став же старший брат та середульший
На полівку вибігати,
На степи високі,
На великі дороги розхідні,
Та й не стало ні тернів, ні байраків рубати
І меншому брату у признаку покидати.
То став же середульший брат
До старшого брата словами промовляти:
«Нум, брате, із себе зелені жупани скидати
І червону та жовту китайку віддирати,
А нехай та нехай же він, бідний, знає,
Куди за нами, кінними, утікати».
То старший же брат до середульшого брата став гордо промовляти:
«Чи подобенство, брате, щоб я своє добро турецьке
На шматки драв
Та меншому брату у предмету давав!
А як же він жив-здоров буде,
То сам в городи християнські
Без наших предметів усяких прибуде».
То середульший брат милосердіє має,
То він із свого жупана
Червону та жовту китайку видирає
І по шляху стеле-покладає,
А меншому брату, пішому, у предмету зоставляє.
Та став же середульший брат
До старшого брата словами промовляти:
«Братуку мій старший, ріднесенький,
Як голубонько, сивесенький!
Тут же трави зелені,
І води здорові,
І очерети вдобні,
Станьмо ми, брате, тут хоч мало-немного
Своїх коней попасімо,
І свого меншого брата, пішого-пішаницю, підождімо,
І на коні возьмімо,
До городів християнських трохи підвезімо,
Нехай же наш брат, піший-пішаниця,
Буде знати, куди в городи християнські
До отця, до матері доходжати».
То став же браг старший до середульшого промовляти:
«Ой та чи ще тобі, брате, каторга турецька не ввірялась,
Чи сириця в руки не в'їдалась?
Що як будемо, брате,
Свого пішого меншого брата підждати,

То буде з города Озова
Велика погоня уставати,
То буде нас, кінних, доганяти,
То буде нас на три штуки рубати
Або в гіршу неволю живцем завертати,
То буде же нашого брата меншого, пішого,
У тернах і байраках на спочині минати.
То ми свого брата меншого не ввеземо
І самі із озівської турецької неволі не втечемо».
То став же пішоходець із тернів виходити,
То став червону китайку находити,
Та у ручки бере-хапає,
Словами промовляє:
«Недурно червона китайка по шляху валяє,
Що, мабуть, моїх братиків ріднесеньких
В живих на світі немає.
А коли б же я міг знати,
Чи їх постріляно, чи їх порубано,
Чи живими в руки забрано,
Гей, то пішов би я по тернах, по байраках блукати,
Тіла козацького молодецького шукати.
Та тіло козацьке молодецьке в чистім полі поховати,
Звірям і птицям на поталу не оддати».
На шлях Муравський вибігає,
Та тільки трошки своїх братиків рідненьких сліди забачає,
Та побило меншого брата в полі три недолі:
Одно – безвіддя,
А друге – безхліб'я,
А третє – буйний вітер у полі повіває
Та бідного козака з ніг валяє.
До Савур-могили прибуває,
І на Савур-могілу ісходжає,
І там собі дев'ятого дня спочивок має.
Дев'ятого дня з неба води-погоди вижидає
І мало-немного спочиває,
І ось до нього вовки-сіроманці находжали,
І орли-чорнокрильці налітали,
В головах сідали,
Хотіли заздалегоду живота темний похорон одправляти.
Т о він їх забачає
Та словами промовляє:
«Вовки-сіроманці і орли-чорнокрильці,
Гості мої милі,
Хоч мало-немного підождіте,

Поки душа козацька з тілом розлучиться.
Отоді ж ви будете на чорні кудрі наступати,
Із-під лоба чорні очі висмикати,
Попід зеленими яворами ховати
І комишами укривати».
І мало-немного спочивав,
От руками не візьме,
Ногами не піде,
Ясно очима на небо не згляне,
На небозирає і тяжко вздыхає:
«Голово ж ти моя козацька!
Голово ж ти моя молодецька!
Бувала ж ти у землях турецьких
І в вірах бусурменських,
А тепер припало на безвідді, на безхліб'ї погибаю».
Га став же він на Савур-могілі спочивати
І на небо взирати,
Доброї години вижидати.
Важенько вздыхає
Та словами тихо промовляє:
«Ой горе бідній сиротині, не пивши,
А ще й к тому і не ївши,
Що довелось мені в тяжкій неволі пробувати,
А тепер прийдеться на Савур-могілі і голову покладати».
Цеє промовляє
І головку свою козацьку ісклоняє.
Стали ж до нього вовки-сіроманці прибувати,
Із темних лісів сизі орли-чорнокрильці налітати,
То стали його тіло козацьке молодецьке терзати та пожирати,
І став же він ще мало-маненько своїми очима вовків-сіроманців забачати,
Став він до них стиха промовляти:
«Любі вовки-сіроманці,
І ви, орли-чорнокрильці,
Погодіте ж ви, спочивайте,
Козацького тіла молодецького не терзайте,
Поки душа з тілом розлучиться.
Отоді ж то ви будете на мої чорнії кудрі наступати
І будете мої очі із лоба виймати,
А тіло моє козацьке молодецьке терзати і пожирати
Та жовтую сде в сирій землі мене поховати».
Ой не чорная хмара налітала,
Не буйні вітри війнули,
Як душа козацька з тілом розлучалась.
Отоді ж до його вовки-сіроманці находжали

І тіло козацьке молодецьке жвакували,
І орли-чорнокрильці налітали,
В головах сідали І чорні очі із-під лоба висмикали;
Ще й дрібная птиця налітала,
Коло жовтої кості тіло обдирала;
Ще й зозулі налітали,
В головах сідали,
Як ріднії сестри кували;
Ще й вовки-сіроманці находжали
І жовтую кість по тернах, по балках розтаскали,
Попід зелененькими яворами ховали.
Комишами укривали
Та жалібно квилили і проквіляли -
То ж вони козацький похорон одправляли
Та стали два брати кінних до річки Самарки прибїгати,
Стала їх темная нічка обнімати,
То став же старший брат
До середульшого брата словами промовляти:
«Станьмо, брате, тут –
Тут могили високі,
І трава хороша, і вода погожа.
Станьмо ж, брате, хоч мало-немного
Коней попасімо;
Станьмо, брате, поки сонце обігріє,
Чи не прибуде к нам брат наш менший,
Піший-піхотинець:
Тоді ж на його великое усердіє, маю і всю добичу іскидаю,
А його, пішого, межі коні хапаю».
«Тоді ж було, брате, хапати, як я казав
Уже дев'ятий день минув,
Як хліб-сіль їв і воду пив,
Досі на світі немає».
Отоді ж вони коней пуштопаш попускали
І кульбаки під себе постеляли,
А оружжа по комишах поховали
Та безпечно спать полягали,
Світової зорі дожидали,
Як став же божий світ світати,
Стали вони на своїх коней сідати,
Через річку Самарку в городи християнські утікати,
То став же старший брат до середульшого словами промовляти:
«Що як будем же ми свого брата найменшого тут наджидати,
То будуть же турки-яничари другими дорогами нас переймати,
То будуть нас стріляти та рубати

А лібо живцем у плін завертати».
Та як стали ж вони річку Самарку переїжджати,
То середульший же брат милосердіє має,
Він же до свого брата добрими словами промовляє:
«Брату мій милий,
Голубчику сивий!
Тут же трави зелені і очерети угодні,
Давай же ми, брате, своїм коням козацьким спочинок даймо,
А на зеленій траві їх попасаймо».
Ой як стала тих двох козаків темная нічка обнімати,
Стали ті козаки із коней уставати
І своїх добрих, коней у пустопаш пускати.
Вони рушниці свої у комиш поховали,
А самі собі кульбаки у голови поклали І безпечно спати полягали,
Ранньої зорі дожидали.
То скоро вони ясною зорею вставали
Та своїх добрих коней засіддали,
Отоді-то найстарший брат милосердіє мав
То словами істиха промовляв:
«Ой коли б же наш брат найменший, піший-піхотинець,
До нас він сюди прибував,
Ото б же я всю здобичу із коня скидав,
А свого брата найменшого, пішого-піхотинця, із собою взяв».
То середульший же брат теє зачуває,
То до свого старшого брата словами промовляє:
«Отож би було, брате, свого найменшого брата із собою взяти,
Як він же за нами гнався
І на коні прохався,
А тепер уже, брате, нам з тобою свого найменшого брата і повік його не видати
– Що вже дев'ятий день минає,
Як хліб і сіль він поїдав».
То це вони промовляли
І своїх добрих коней дальше поганяли.
То вже не сизі орли заклекотали,
А то ж турки-яничари бідних двох козаків та коло
могили хапали.
Постріляли їх і порубали,
А коней їх із добичою в городи озівські назад забрали.
Полягли двох козаків голови вище річки Самарки,
А третього, найменшого,
Пішого-піхотинця, на Савур-могілі.
А сля слава не вмре, не поляже однині й до віка,
А вам, братця, всім слухающим головам на многая літа!

Дума про Івана Богуну

На Вінниці на границі
Під могилою над Богом – рікою –
Там стояв Іван Богун вільницький
Під обителем – монастирем кальницьким.
Під кальницькою обителлю
Богун стояв,
Із турками-пашами,
Крулевськими ляхами,
Калмицькими князями
Богун воював!
Силу він ляхів-турків стріляв
І шабельками рубав,
На аркан забирав,
В річку Бог їх утопляв.
А лядський круль
І турецький коноїд-паша,
Нехрещена душа,
Силу війська збирали,
Івана Богуну і його військо
Хмарою бусурманською обступали.
Веселились ляхи-турки,
Круль і князь раділи,
Що обложили Богуну
На довгі неділі.
Обступили ляхи-турки,
Кругом обложили,
Козаченьків Богунових голодом
морили
Три тяжкі неділі
Богун з військом
У тяжкій облозі бував...
Од свого ума білими руками
Хмельницькому листа писав,
Богун у Хмельницького батьківської
поради питав
Та собі підмоги з Чигирини прохав:
«Просю Бога й тебе,
Дай помочі, порадь і повесели нас!..
Бо вже нас ляхи й турки обступають
Кругом знаменами своїми обкидають,
І кругом нас облягають,
І дуже сильно побіждають».
Як Хмельницький цеє зачуває,

До Вінниці за штири доби прибуває,
Його військо гетьманськеє морем нахлинає,
Турецько - польське крульське військо зничтожає,
Богуна з козаками з неволі визволяє,
А сам Хмельницький
До Богуна під'їжджає
І словами промовляє:
«Не сам Бог вас спасав –
І я не менше помагав!»
Іван Богун відмовляє:
«Слава Богу і хвала гетьману,
Що не дав нас у неволю, ляхам
на поталу!»
Все козацтво
І вояцтво
У ряди ставало,
На всі голоси кричало,
Промовляло,
А кобзарі грали,
В струни дотинали
Та Богдана із Богуном
Піснями хваляли!

Хмельницький і Барабаш

Як із день-години
Зчиналися великі війни на Україні,
Оттогді ж то не могли обібрати,
За віру християнську одностайно стати;
Тільки обібрався Барабаш да Хмельницький,
Да Клиша білоцерківський.
Оттогді вони од своїх рук листи писали,
До короля Радислава посилали.
Тогді ж то король Радислав листи читає,
Назад одсилає,
У городі Черкаськім Барабаша гетьманом настановляє:
«Будь ти, Барабаш, у городі Черкаськім гетьманом,
А ти, Клиша, у городі Білій Церкві полковничим,
А ти, Хмельницький, у городі Чигирині хоть писарем
військовим».
Оттогді ж то небагато Барабаш,
Гетьман молодий, гетьманував –
Тільки півтора года.
Тогді ж то Хмельницький добре дбав,
Кумом до себе гетьмана молодого Барабаша зазивав,

А ще дорогими напитками його вітав
І стиха словами промовляв:
«Ей, пане куме, пане Барабаше,
Пане гетьмане молодий!
Чи не могли б ми з тобою удвох
Королевських листів прочитати,
Козакам козацькі порядки подавати,
За віру християнську одностайно стати?»
Оттогді ж то Барабаш, гетьман молодий,
Стиха словами промовляв:
«Ей, пане куме, пане Хмельницький,
Пане писарю військовий!
Нащо нам з тобою королевські листи удвох читати,
Нащо нам, козакам, козацькі порядки давати? ;
Чи не лучче нам із ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіль по вік-вічний уживати?»
Оттогді-то Хмельницький на кума свого Барабаша
Велике пересердіє мав,
Ще кращими напитками вітає.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,
Як у кума свого Хмельницького
Дорогого напитку напивсь,
Дак у його і спать поваливсь.
Оттогді-то Хмельницький добре дбав,
Із правої руки, із мезинного пальця
Щирозлотний перстень ізняв,
Із лівої кишені ключі виймав,
З-під пояса шовковий платок висмикав,
На слугу свого повіреного добре кликав-покликав:
«Ей, слуго ти мій, повірений Хмельницького!
Велю я тобі добре дбати,
На доброго коня сідати,
До города Черкаського,
До пані Барабашевої прибувати,
Королевські листи до рук добре приймати».
Оттогді-то слуга, повірений Хмельницького,
Добре дбав,
На доброго коня сідав,
До города Черкаського скорим часом,
Пильною годиною прибував,
До пані Барабашевої у двір уїжджав,
У сіни ввійшов – шличок із себе скидав,
У світлицю ввійшов – низький поклон послав,

Тії значки на скам'ї покладав,
А ще стиха словами промовляв:
«Ей, пані, – каже, – ти, пані Барабашева, гетьманова молодая!
Уже ж тепер твій пан Барабаш, гетьман молодий,
На славіній Україні з Хмельницьким великі банкету вчиняють,
Веліли вони тобі сії значки до рук приймати,
А мені листи королевські оддати,
Чи не могли б вони із кумом своїм Хмельницьким
Удвох прочитати
І козакам козацькі порядки давати?»
Оттогді ж то пані Барабашева, гетьманова,
Удариться об поли руками,
Обіллється дрібними сльозами,
Промовить стиха словами:
«Ей, не з горя-біди мойому пану Барабашу
Схотілося на славіній Україні з кумом своїм
Хмельницьким
Великі банкету вчиняти!
Нащо б їм королевські листи удвох читати?
Не лучче б їм із ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіть вічнії часи уживати?
А тепер нехай не зарікається Барабаш, гетьма
молодий,
На славіній Україні огнів да тернів ізгашати,
Тілом своїм панським комари годувати –
Од кума свого Хмельницького».
Оттогді ж то пані молодая Барабашева
Стиха словами промовляє:
«Ей, слуго, повірений Хмельницького!
Не могу я тобі листи королевські до рук подати,
А велю я тобі до воріт отходжати,
Королевські листи у шкатулі із землі виймати».
Оттогді-то слуга, повірений Хмельницького,
Як сі слова зачував,
Так скорим часом, пильною годиною
До воріт одходжав,
Шкатулку з землі з королевськими листами виймав,
Сам на доброго коня сідав,
Скорим часом, пильною годиною
До города Чигрина прибував,
Свойому пану Хмельницькому
Королевські листи до рук добре оддавав.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, од сна уставає,

Королевські листи у кума свого Хмельницького
зоглядає;
Тоді й напитуку дорогого не попиває,
А тільки з двора тихо з'їжджає
Да на старосту свого Крачевського кличе, добре покликає:
«Ей, старосто, – каже, – ти мій, старосто Крачевський!
Коли б ти добре дбав,
Кума мого Хмельницького живцем узяв,
Ляхам, мостивим панам, до рук подав, –
Ще б нас могли ляхи,
Мостивії пани,
За білозорів почитати».
Оттогді-то Хмельницький
Як сії слова зачував,
Так на кума свого Барабаша
Велике пересердіє мав,
Сам на доброго коня сідав,
Слугу свого повіреного з собою забирав.
Оттогді-то припало йому з правої руки
Чотири полковники:
Первий полковниче – Максиме ольшанський,
А другий полковниче – Мартине полтавський,
Третій полковниче – Іване Богуне,
А четвертий – Матвій Бороховичу.
Оттогді-то вони на славному Україну прибували,
Королевські листи читали,
Козакам козацькі порядки давали.
Тоді-то у святий день, у божественний, у вовторник
Хмельницький козаків до сходу сонця пробуджає
І стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі, молодці!
Прошу я вас, добре дбайте,
Од сна уставайте,
Руський очинаш читайте,
На лядські табори наїжджайте,
Лядські табори на три часті розбивайте,
Ляхів, мостивих панів, упень рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи
не подайте!»
Оттогді-то козаки, друзі, молодці, добре дбали,
Од сна уставали,
Руський очинаш читали,
На лядській табори наїжджали,

Лядські табори на три часті розбивали,
Ляхів, мостивих панів, упень рубали,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подали.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,
Конем поїжджає,
Плаче-ридає
І стиха словами промовляє:
«Ей, пане куме, пане Хмельницький,
Пане писарю військовий!
Нащо б тобі королевські листи у пані Барабашевої
визволяти?
Нащо б тобі козакам козацькі порядки давати?
Не лучче б тобі з нами, із ляхами,
З мостивими панами,
Хліб-сіль з упокоєм уживати?»
Оттогді-то Хмельницький
Стиха словами промовляє:
«Ей, пане куме, пане Барабашу,
Пане гетьмане молодий!
Як будеш ти мені сими словами докоряти,—
Не зарікаюсь я тобі самому з пліч головку, як галку, зняти.
Жону твою і дітей у полон живцем забрати,
Турському султану у подарунку одіслати».
Оттогді-то Хмельницький, як сі слова зговорив,
Так гаразд-добре й учинив:
Куму своєму Барабашеві, гетьмаю молодому,
З пліч головку, як галку, зняв,
Жону його і дітей живцем забрав,
Турському султану у подарунку одіслав,
З того ж то часу Хмельницький гетьманувати став.
Оттогді ж то козаки, діти, друзі, молодці,
Стиха словами промовляли;
«Ей, гетьмане Хмельницький,
Батю наш, Зинов Богдане чигиринський!
Дай, боже, щоб ми за твоєю головою пили да гуляли,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи
не подавали!»
Господи, утверди люду царського,
Народу християнського,
Всім слухащим,
Всім православним християнам
Пошли, боже, много літ!

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

В славнім місті на риночку

В славнім місті на риночку
Там п'є Байда, п'є мед-горілочку,
Там п'є Байда, п'є мед-горілочку
Та не день, та й не нічку, та й не годиничку.
Прийшов до нього цар турецький:
– Що ти робиш, Байдо, Байдо молодецький.
– Нічого не роблю, п'ю мед-горілочку
Та не день, не нічку і не годиничку.
– Покинь, Байдо, Байдо байдувати,
Бери мою дочку та йди царювати.
– Твоя, царю, дочка поганая,
Твоя, царю, віра, віра проклятая.
Скричав цар, цар турецький,
Та на свої слуги, слуги молодецькі:
– Возьміть Байду, Байду ізв'яжіте
Та залізним гаком за бік зачепіте –
Взяли Байду, Байду із в'язали
І залізним гаком за бік зачепили.
Висить Байда в лісі на дубочку
Та не день, та й не нічку і не годиничку.
Прийшов до нього цар турецький:
– Що ти бачиш, Байдо, Байдо молодецький?
– Нічого не бачу, лишень три дубочки,
А на тих дубочках та й по голубочку.
Дозволь, царю, лука в руки взяти
Та й тих голубочків на вечерю зняти –
Як взяв Байда лука в руки,
Та й поцілив царя саме межи вуха,
А царицю в саму потилицю,
А царську дочку в саму головочку .-
– Вам, поганим, в сирій землі гнити,
А мені, Байді, мед-горілку пити.

Зажурилась Україна, бо нічим прожити

Зажурилась Україна,
Бо нічим прожити:
Витоптала орда кіньми
Маленькі діти,
Котрі молодії – у полон забрато;
Як заняли. то й погналі
До пана, до хана.

Годі тобі, пане-брате,
Гринджоли малювати,
Бери шаблю гостру, довгу .
Та йди воювати!
Ой ти станеш на воротях.
А в закаулку
Дамо тому стиха лиха
Та вражому турку!
Ой ти станеш з шабелькою,
А я з кулаками,
Ой щоб слава не пропала
Проміж козаками
Ой козак до ружини,
Бурлака до дрюка:
Оце ж тобі, вражий турчин,
З душею розлука!

Чи не той то хміль (Пісня про Богдана Хмельницького)

Чи не той то хміль, що коло тичин в'ється?
Гей, той то Хмельницький, що з ляхами б'ється.
Гей, поїхав Хмельницький ік Жовтому Броду,
Гей, не один лях лежить головою в воду.
Не пий, Хмельницький, дуже той Жовтої Води:
Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди.
«А я ляхів не боюся і гадки не маю,
За собою велику потугу я знаю,
Іще й орду за собою веду:
А все, вражі ляхи, на вашу біду».
Утікали ляхи - погубили шуби...
Гей, не один лях лежить, вициривши зуби
Становили ляхи дубовії хати,
Прийдеться ляшенькам в Польщу утікати!
Утікали ляхів деякі повки,
Їли ляхів собаки і сірії вовки.
Гей, там поле, а на полі цвіти, –
Не по однім ляху заплакали діти.
Гей, там річка, через річку глиця, –
Не по однім ляху зосталась вдовиця!

Ой був у Січі старий козак (Пісня про Саву Чалого і Гната Голого)

Ой був у Січі старий козак На прозвище Чалий,
Вигодував сина Саву Козакам на славу.
Не схотів же та той Сава
Козакам служити,

Відклонився до ляшеньків
В Польщу паном жити.
Та схотів же та той Сава
Слави залучити,
Став козаків-запорожців
По степу ловити.
Ой наш батько, пан кошовий,
По козаках тужить:
Ой хто б піймав пана Саву
Сам йому послужить...
Каже Чалий:
– Мого сина
Ніхто з вас не вловить,
Хіба Гнатко та Кравчина
До себе підмовить.
Ой ти, Гнатку, ти, Кравчино,
Ти всі шляхи знаєш,
А чом же ти мого сина
В руки не піймаєш? –
Пан кошовий каже:
– Гнатку,
Як Саву не вловиш,
То сам же ти та за нього
Голову положиш!
Пішов Гнатко з Кравчиною
Саву підмовляти,
Як не схоче з Польщі іти,
То й смерті предати.
У дорозі зустрівсь литвин,
Став їх наставляти,
А як того пана Саву
Та у руки взяти.
– Візьмемо своєї землі
В чоботи під ноги,
А щоб не знав та пан Сава
Нашої підмови. –
Сидить Сава кінець столу
Та листонька пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Ой як скінче дрібних листів,
Та й спатоньки ляже,
А щось йому під віконцем
– Добрий вечір, - каже.

– Піди, хлопку, до пивниці
Та вточи горілки,
Нехай же ми та вип'ємо
За здоров'я жінки.
Піди, хлопку, піди, малий,
Та уточи пива,
Нехай же ми та вип'ємо
Та за мого сина.
Піди, хлопку, піди, малий,
Та уточи меду,
Ой щось мені трудно-нудно
Голови не звезду...
Пішов хлопець до пивниці
Замків відмикати,
Став той Гнатко з Кравчиною
У двір підступати...
Не вспів хлопець, не вспів малий
Відчинить пивниці,
Ускочили гайдамаки
У саму світлицю...
Ой як скочив та пан Сава
Із-за свого столу,
Ухопили пана Саву
За правую полу.
Ой кинеться та пан Сава
До ясного меча,
Ухопили пана Саву
З-під лівого плеча. .
Ухопиться та пан Сава
За ясну зброю,
Ой підняли пана Саву
На три списи вгору...
Не досягнув та пан Сава
До своєї булави,
Положилп пана Саву
На дубовій лаві.
Оце ж тобі, пане Саво,
Сукні-одамашки,
Що ти нажив, вражий сину
З козацької ласки!...

Та, ой, як крикнув же та козак Сірко

Та, ой, як крикнув же та козак Сірко.
Та, ой, на своїх же, гей, козаченьків:

«Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана у гості!»
Та туман поле покриває.
Гей, та Сірко з Січі та виїжджає.
Гей, та ми думали, та ми ж думали.
Що то орли та із Січі вилітали, –
Аж то військо та славне Запорозьке
Та на Кримський шлях з Січі виїжджало.
Та ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що сизий орел по степу літає, –
Аж то Сірко на конику виїжджає.
Гей, ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що над степом та сонечко сяє. –
Аж то військо та славне Запорозьке
Та на вороних конях у степу виграває.
Та ми думали, ой, та ми ж думали.
Що то місяць в степу, ой, зіходжає, –
Аж то козак Сірко, та козак же Сірко
На битому шляху на татар оступає.

Ой Морозе, Морозенку

Ой Морозе, Морозенку,
Ти славний козаче,
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче.
Не так тая Україна,
Як та стара мати,
Заплакала Морозиха,
Та стоячи біля хати.
Ой з-за гори та з-за кручі
Буйне військо виступає.
Попереду Морозенко
Сивим конем виграває.
То не грім в степу грохоче.
То не хмара світ закрила, –
То татар велика сила
Козаченьків обступила.
Бились наші козаченьки
До ночі глухої, –
Полягло наших чимало,
А татар утрое.
Не вернувся Морозенко,
Голова завзята.
Замучили молодого

Татари прокляті.
Вони його не стріляли
І на часті не рубали,
Тільки з нього, молодого,
Живцем серце виривали.
Поставили Морозенка
На Савур-могилу.
«Дивись тепер, Морозенку,
Та на свою Україну!»
Вся ти еси, Україно,
Славою покрита,
Тяжким горем, та сльозами.
Та кров'ю полита!
І поки над білим світом
Світить сонце буде, –
Твої думи, твої пісні
Не забудуть люди.

Максим Козак Залізник

Максим козак Залізник,
Козак з Запорожжя.
Як поїхав на Україну –
Як пишная рожа!
Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
В обідній годині.
Обступили город Умань,
Покопали шанці
Та вдарили з семи гармат
У середу вранці.
Та вдарили з семи гармат
У середу вранці,
Накидали за годину
Панів повні шанці...
Отак Максим Залізник
Із ланами бився,
І за те він слави
Гарной залучився.
Лине гомін, лине гомін
По степу німому, –
Вертаються козаченьки
Із бою додому.

За Сибіром сонце сходить

За Сибіром сонце сходить.
Хлопці, не зівайте.
Ви на мене, Кармалюка,
Всю надію майте!
Повернувся я з Сибіру,
Та не маю долі,
Хоч, здається, не в кайданах,
А все ж не на волі.
Маю жінку, маю діти,
Та я їх не бачу,
Як згадаю про їх муку –
Сам гірко заплачу.
Зібрав собі славних хлопців,
Що ж кому до того?
Засідаєм при дорозі
Ждать подорожнього.
Чи хто їде, чи хто йде,
Треба їх спитати,
Як не має він грошей –
Треба йому дати!
Зовуть мене розбійником.
Кажуть – розбиваю.
Ще ж нікого я не вбив.
Бо й сам душу маю.
З багатого хоч я й візьму –
Убогому даю.
Отак гроші поділивши,
Я гріхів не маю.
Судять мене вдень і вночі,
Повсяку годину,
Ніде мені подітися,
Я од журби гину.
Аж тут їде сам владика:
«А здорові, хлопці!»
«Ой, довго ми вас чекали.
Благослови, отче!»
Чи хто їде, чи хто йде,
Часто дурно ждати.
Отак треба в лісі жити,
Бо не маю хати.
Ой,вилічив сам владика
Сорок тисяч грошей.
Подивився кругом себе –

Все хлопці хороші.
Ой, чи їде, чи хто йде,
Треба його ждати.
Ой, прийдеться Кармалюку
Марне пропадати.
Пішов би я до дітей –
Красу мою знають:
Аби тільки показався.
То зараз впіймають.
А так треба стерегтися,
Треба в лісі жити.
Хоч, здається, світ великий,
Ніде ся подіти!
Ой, прийдеться Кармалюку
Марне пропадати.
Бо немає пристанища.
Ані свої хати.
Прийшла туга до серденька,
Як у світі жити?
Світ великий і розкішний.
Та ніде ся діти!
Асесори, ісправники
За мною ганяють,
Більше вони людей б'ють.
Як я гріхів маю.
У неділю дуже рано
У всі дзвони дзвонять.
А мене, Кармалюка,
Як звірюку гонять.
Нехай гонять, нехай ловлять,
Нехай заганяють,
Нехай мене, Кармалюка,
В світі споминають!

БАЛАДИ

Ой летіла стріла

Ой летіла стріла
З-за синього моря.
Ой де ж вона впала?
– На вдовинім полі.
Кого ж вона вбила?
– Вдовиного сина.
Немає нікого

Плакати по ньому.
Летять три зозуленьки,
І всі три рябенькі:
Одна прилетіла,
В головоньках сіла;
Друга прилетіла.
Край серденька сіла;
Третя прилетіла
Та в ніженьках сіла.
Що в головках сіла –
То матінка рідна;
Сіла край серденька –
То його миленька;
А в ніженьках сіла –
То його сестриця.
Де матінка плаче.
Там Дунай розлився;
Де плаче сестриця,
Там слізок криниця;
Де плаче миленька –
Там земля сухенька.
Ой матінка плаче.
Поки жити буде;
А сестриця плаче.
Поки не забуде;
А миленька плаче.
Поки його бачить...

Ой на горі вогонь горить

Ой на горі вогонь горить,
Під горою козак лежить,

Порубаний, постріляний,
Китайкою покриваний;

Накрив очі осокою,
А ніженьки китайкою;

А в головах ворон кряче,
А в ніженьках коник плаче:

«Ой коню мій вороненький,
Товаришу мій вірненький!

Не плач, коню, надо мною,
Не бий землі під собою.

Біжи, коню, дорогою
Степовою, широкою,

Щоб татари не впіймали,
Сіделечка не здіймали,

Сіделечка золотого
З тебе, коня вороного.

Як прибіжиш під ворота,
Стукни, грюкни коло плота;

Як прибіжиш ти в батьків двір,
Заржи, коню, на весь подвір!

Вийде сестра – розгнуздає,
Вийде мати – розпитає:

«Ой коню мій вороненький!
А де ж мій син молоденький?»

«Не плач, мати, не журися:
Та вже ж твій син оженився,

Узяв собі паняночку –
В чистім полі земляночку».

У неділю рано, рано-пораненьку

У неділю рано, рано-пораненьку
Та послала мати Ганну жито жати.
– Ой жни, вража Ганно, жни, не розхилайся
На свою дитину та не видивляйся !»
Розхилилась Ганна, – вже сонце низенько,
Вже сонце низенько, вже вечір близенько.
Ой прибігла Ганна із поля додому,
Та й убігла Ганна у світлицю нову,
Та здоїла Ганна чотири корови,
До п'ятої Ганна стала присідати.
Ой виходе злая свекруха із хати:
– Ой де, вража Ганно, дитину поділа?

– Ой злая свекрухо, у полі забула! –
Ой побігла Ганна густими лозами,
Вмивається Ганна дрібними сльозами.
Та зустріла Ганна орла-сизокрила:
– Чи не бачив, орле, моєї дитини?
– Ой твою дитину три няньки колише:
Ой первая нянька очиці виймає,
А другая нянька кишечки мотає,
А третя нянька кісточки глитає! –
Ой побігла Ганна із поля додому,
Та й убігла Ганна у світлицю нову,
Та схопила Ганна тонке полотенце.
Ой дай, зла свекрухо, дай гострого ножа,
Дай бо перерізати тонке полотенце! –
Та попала Ганна сама себе в серце.
– Оце тобі, мати, три гріхи на душу:
Ой первий гріх, мати – неділя святая,
А другий гріх, мати – дитина мала,
А третій гріх, мати, що я молодая.

Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси

Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси, (2)
Чия то дівчина розпустила коси?
Коси розпустила, тушіть не ходила. (2)
Молодого хлопця навек полюбила.
Проводжала мати сина й у солдати. (2)
Молоду невістку – в поле жито жати.
Жала вона, жала, жала – не дожала (2)
І до сходу сонця тополею стала...
Прийшов син до хати – Здрастуй, рідна мати! (2)
Де ж моя дружина, що не йде стрічати?
Не питайся, сину, про свою дружину, (2)
Бери топір в руки – рубай тополину –
Як ударив вперше – вона й похилилась. (2)
Як ударив вдруге – вона й попросилась:
– Не рубай, коханий, бо я - твоя мила, (2)
На моєму листі спить твоя дитина –
ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси (2)
Не спішіть, дівчата, розпускати коси.

В Цариграді на базарі

В Цариграді на базарі,
Де брат сестру запродає,

Та не знає, що взять має.
Вона собі ціну знає:
- Бери гроші, не лічачи,
Срібло-злото, не важачи,
Китаєчку, не мірячи –
Десь узявся злий татарин,
Десь узявся презлий панич.
Дає гроші, не лічачи,
Китаєчку, не мірячи.
Став брат сестру з рук здавати,
Татарина научати:
– Татарине, презлий пане,
Не дай дівці заплакати,
Отця-неньку спом'янути,
В свою землю поглянути –
Дівка-бранка не втерпіла,
В свою землю поглянула,
Отця й неньку спом'янула
Як углядів злий татарин,
Як углядів презлий панич,
Да вдарився об білу грудь.
Десь взялась на морі хвиля,
Всі кораблики побила,
Татарина затопила,
Невольничку зоставила,
В свою землю викинула.
Отця-неньку споминала, –
В свою землю жить попала.

По тім боці Дунаю

По тім боці Дунаю (2)
Чабан вівці ганяє.
Він ганяє, ганяє, (2)
На молодців гукає:
– Ой ви, хлопці-молодці, (2)
Перекажіть дівоньці:
Нехай мене та й не жде, (2)
Нехай замуж та й іде!–
Скоро дівча почула, (2)
Та додому махнула:
– Мамцю ж моя рідненька!
Що я буду робити
Не хтять хлопці любити.
– Пійди, доню, до гаю, (2)

Накопай зілля-розмаю!
– Я розмаю не знаю, (2)
Хіба людей спитаю.-
Накопала коріння (2)
З-під білого каміння,
Полоскала на річці, (2)
А варила в молоці.
А ще корінь не вкипів, (2)
А вже чабан прилетів.
– Ой що ж тебе принесло: (2)
Ой чи човник, чи весло –
– Приніс мене сивий кінь (2)
До дівчини на сей двір.

НАРОДНА ЛІРИКА

РОДИННО-ПОБУТОВА

Місяць на небі, зіроньки сяють

Місяць на небі, зіроньки сяють,
Тихо по морю човен пливе.
В човні дівчина пісню співає,
А козак чує – серденько мре.

Пісня та мила, пісня та люба
Все про кохання, все про любов.
Як ми любились та й розійшлися,
Тепер навіки зійшлися знов.

Ой очі, очі, очі дівочі,
Темні, як нічка, ясні, як день!
Ви ж мені, очі, вік вкоротили,
Де ж ви навчились зводить людей?

Цвіте терен, цвіте терен

Цвіте терен, цвіте терен,
А цвіт опадає,
Хто в любові не знається, }2
Той горя не знає.
А я, молоденька,
Вже горя зазнала, }2
Вечероньки не доїла.
Нічки не доспала.
Візьму я крісельце,

Сяду край віконця,
Іще очі не дрімали,
А вже сходить сонце.
Хоч дрімайте, не дрімайте –
Не будете спати,
Десь поїхав мій миленький
Іншої шукати.
Нехай іде, нехай їде.
Нехай не вернеться, }2
Не дасть йому Господь щастя,
Куди повернеться.
Очі мої, очі мої,
Що ви наробили,
Що всі люди обминали,
А ви полюбили?

Сонце низенько, вечір близенько (І. Котляревський)

Сонце низенько, вечір близенько,
Іди до мене, моє серденько! (2)

Ой вийди, вийди, та не барися,
Моє серденько, розвеселися. (2)

Ой вийди, вийди, серденько, Галю,
Серденько, рибонько, дорогий кришталю! (2)

Ой вийди, вийди, не бійсь морозу,
Я твої ніженьки в шапочку вложу. (2)

Через річеньку, через болото
Подай рученьку, моє золото! (2)

Через річеньку, через биструю
Подай рученьку, подай другу! (2)

Ой біда, біда, що я не вдався, –
Брів через річеньку, та не вмивався. (2)

Ой завернися та умиюся,
На свою милую хоч подивлюся. (2)

«Ой, не вертайся, та не вмивайся,
Ти ж мені, серденько, й так сподобався. (2)

Ой там криниця під перелазом –
Вмиємось, серденько, обоє разом. (2)

Моя хустина шовками шита –
Утремось, серденько, хоч буду бита. (2)

Битиме мати, знатиму, за що:
За тебе, серденько, не за ледащо!» (2)

Летів пташок понад воду

Летів пташок понад воду,
Скаламутив піском воду,
Заки дівча воду брало,
Із Романом розмовляло.
– Ой Романе, Романочку,
Пусти мене до домочку,
Бо я матір лихую маю,
Буде бити, добре знаю.
– Ой пуцу тя до домочку,
Відгадай ми гаданочку.
Відгадай – моя будеш,
Не вгадаєш – чужа будеш.
А що росте без коріння?
А що сходить без насіння?
А що грає – голос має?
А що плаче – сліз не має?
– Камінь росте без коріння,
Сонце сходить без насіння,
Скрипка грає – голос має,
Серце плаче – сліз не має

Ой, летіла горлиця

Ой, летіла горлиця через сад,
Через сад, гей!
Розпустила пір'ячко на весь сад,
Гей, на ввесь сад!
Ой, хто ж теє пір'ячко ізбере,
Ізбере, гей!
Отой мене, молодую, забере,
Гей, забере!
На курочці пір'ячко в один ряд,
В один ряд, гей!
Любімося, серденько, в один лад,
Гей. в один лад!

На камені ноги мию

На камені ноги мию,
На камені стою,
Навкруг мене чари сиплють,
А я ся не бою.
Навкруг мене чари сиплють –
Я їх не боюся,
Коби скорше до осені,
Бо я віддаюся.
Коби скорше до осені, –
Віддамся, віддамся,
Таки свому миленькому
Зрадити не дамся.
Сама овес сіяла
Сама його скошу,
Сам мій милий нагнівався
Сам і перепрошуй.
Чого вікна побіліли?
Бо вітер з морозом.
Розгнівався мій миленький –
Дурний в нього розум.
Розгнівався мій миленький
У самий вівторок,
Здається ми, моя мамко,
Що вже неділь сорок.
– Ой не сорок, моя доню,
Не сорок, не сорок:
Учора був понеділок –
Сьогодні вівторок

Ой, глибокий колодязю, золоті ключі

Ой, глибокий колодязю,
Золоті ключі. (3)
А вже ж мені докучило
В світі горюючи. (3)
Ой, глибокий колодязю,
Боюсь, щоб не впасти. (3)
Полюбила пройдисвіта, –
Прийдеться пропасти. (3)
Ой, глибокий колодязю,
Боюсь, щоб не впала. (3)
Полюбила пройдисвіта
Та й навіки пропала. (3)

ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ
Продай, милий, сиві бички

– Продай, милий, сиві бички,
Купи мені черевички,
Бо я панського роду,
Не ходила боса зроду!
Гей, гей, гей, гей!
Не ходила боса зроду!
Продай, милий, дві телиці,
Купи мені дві спідниці,
Бо я панського роду,
Не ходила гола зроду!
Гей, гей, гей, гей!
Не ходила гола зроду!
Продай, милий, кіп пшона,
Купи горілки й вина,
Бо я панського роду,
П'ю горілку, як воду!
Гей, гей, гей, гей!
П'ю горілку, як воду!
Як став милий продавати
Та на милу купувати –
Нічим в хаті запалити,
Ніщо дітям ізварити!
Гей, гей, гей, гей!
Ніщо дітям ізварити!
– Чи ти, милий, іздурів,
Чи ти, милий, ізшалів?
Нічим в хаті запалити,
Ніщо дітям ізварити!
Гей, гей, гей, гей!
Ніщо дітям ізварити!
Пішов милий на гору,
Найшов хомут і дугу,
Притягає додому,
Затягає на милу!
Гей, гей, гей, гей!
Затягає на милу!
– Ой ти, мила-чорноброва,
Поїдемо в ліс по дрова.
Тпру, стій, моя люба,
Прив'яжу тебе до дуба!
Гей, гей, гей, гей!

Прив'яжу тебе до дуба!
Ой став милий дров рубати
Та на сонце поглядати,
А сонечко вже не рано,
А йому ще тих дров мало!
Гей, гей, гей, гей!
А йому ще тих дров мало!
Милий в лісі походжає
Та все дрова ті рубає,
Сухесенькі відкидає,
А сиренькі накладає!
Гей, гей, гей, гей!
А сиренькі накладає!
Іде милий під гору,
Вдарив милу по чолу:
– Гов, помалу, чорноброва,
Перевернеш мені дрова!
Гей, гей, гей, гей! –
Перевернеш мені дрова!
Приїхав він до ворот,
Дав їй їсти околот...
– Ой та даєш мені їсти,
А я б рада трохи сісти!
Гей, гей, гей, гей!
А я б рада трохи сісти!
Продай, милий, черевички,
Купи собі сиві бички,
Бо я панського роду,
Не ходила в возі зроду!
Гей, гей, гей, гей!
Не ходила в возі зроду!

Да куди їдеш, Явтуше

Дівчина: Да куди їдеш, Явтуше,
Да куди їдеш, мій друже?
Явтух: Не скажу!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й скажеш.
Явтух: На базар.
Дівчина: Підвези ж мене, Явтуше,
Підвези ж мене, мій друже.
Явтух: Не хочу!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш.
Явтух: Сідай, та скраєчку.
Дівчина: Ой що везеш, Явтуше,

Ой що везеш, мій друже?
Явтух: Не скажу!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й скажеш.
Явтух: Груші.
Дівчина: Ой дай мені, Явтуше,
Ой дай мені, мій друже!
Явтух: Не дам!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й даси.
Явтух: Візьми, та гниленьку.
Дівчина: Обніму ж тебе, Явтуше,
Обніму ж тебе, мій друже.
Явтух: Не хочу!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш.
Явтух. Обніми, та не задуши!
Дівчина: Поцілую тебе, Явтуше,
Поцілую тебе, мій друже.
Явтух. Не хочу!
Дівчина: Да коли ж твоя та добрая ласка, то й схочеш.
Явтух: Цілуй, та не вкуси!

Віє вітер на долину

Віє вітер на долину,
Колише билину.
Рід до роду листи пише
Та на Україну.
Пише листи розмаїті,
Пише, розсилає
Все на тую Україну,
Де родину має.
Ой роде ж мій, роде,
Ой роде ж мій милий,
Розійшовся по Вкраїні,
Як туманець сивий.
Туман сивий, туман синій,
Піднімися вгору,
З'їжджайтеся рід до роду
На любу розмову.
Ой брат сестри питається:
«Ти, сестро, небого,
Чи привикла ти там жити,
Де ворогів много?»
«Ой привикла, мій братику,
Поміж ворогами,
Як у полі криниченька

Поміж дорогами.
Що хто іде, а хто іде –
Водиці нап'ється,
А із мене, нещасної,
Кто схоче – сміється.
Нема ж цвіту білішого
Над ті полуниці,
Нема роду ріднішого,
Як брат та сестриці.
Нема ж роду ріднішого
Над отця, над неньку.
Нема ж цвіту білішого
Та над ожиньку,
Нема в світі вірнішого
Та над дружиньку».

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА ЛІРИКА

Засвистали козаченьки

Засвистали козаченьки
В похід з полуночі,
Виплакала Марусенька
Свої ясні очі.
Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися,
Та за свого миленького
Богу помолися!
Стоїть місяць над горою,
А сонця немає.
Мати сина в доріженьку
Слізно проводжає:
«Іди, іди, мій синочку,
Та не забаряйся,
За чотири неділеньки
Додому вертайся!»
«Ой рад би я, матусенько,
Скоріше вернуться,
Та щось мій кінь вороненький
В воротях спіткнувся.
Ой бог знав, коли вернусь,
В якую годину;
Прийми ж мою Марусеньку,
Як рідну дитину!»

«Ой рада б я Марусеньку
За рідну прийняти,
Та чи буде ж вона мене,
Сину, шанувати?»
«Ой не плачте, не журітесь,
В тугу не вдавайтесь:
Заграв мій кінь вороненький
Назад сподівайтесь!»

Ой на горі да женці жнуть

Ой на горі да женці жнуть,
А попід горою,
Попід зеленою
Козаки йдуть.
А попереду Дорошенко
Веде своє військо,
Веде запорізьке
Хорошенько!
Посередині пан хорунжий,
Під ним кониченько,
Під ним вороненький
Сильне-дужий!
А позаду Сагайдачний,
Що проміняв жінку
На тютюн да люльку,
Необачний!
«Гей, вернися. Сагайдачний,
Візьми свою жінку,
Оддай мою люльку,
Необачний!»
«Мені з жінкою не возиться;
А тютюн да люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!
Гей, хто в лісі, озовися!
Да викрешем огню,
Да потягнем люльки,
Не журися!»

Стоїть явор над водою

Стоїть явор над водою,
В воду похилився,
На козака пригодонька:
Козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
Ще ж ти зелененький.
Не журися, козаченьку,
Ще ж ти молоденький!

Не рад явір не хилитися –
Вода корінь миє!
Не рад козак журитися,
Та серденько ниє.

Ой поїхав з України
Козак молоденький –
Оріхове сіделечко,
Ще й кінь вороненький.

Ой поїхав на чужбину
Та там і загинув,
Свою рідну Україну
Навіки покинув.

Звелів собі насипати
Високу могилу,
Звелів собі посадити
Червону калину:

«Будуть пташки прилітати,
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
З України вісті!»

Гомін, гомін по діброві

Гомін, гомін по діброві,
А над полем все заграви,
А над полем все заграви,
Пожовтіли буйні трави.

Станьмо, хлопці, при долині.
Станьмо, хлопці, таборами
За полями, за борами,
Під густими яворами.

Вже нема шляху додому,
Я іду тепер в поході,

Б'ють гармати за горою,
Коні мчать на Жовті Води.

Глянь, Богдане, квітка в'яне,
Дай-но січі, дай-но грому!
Топче шляхта дикі терни,
Загубивши шлях додому.

Гомін, гомін по діброві,
А над полем все заграви,
А над полем все заграви,
Пожовтіли буйні трави.

Ой у степу криниченька

Ой у степу криниченька,
З неї вода протікає. (2)
Гей, там чумак сиві воли пасе
Та з криниці напуває.
Воли ревуть, води не п'ють.
Бо в Крим доріженьку чують. (2)
Ой Бог знає, та Бог і відає.
Де чумаченьки ночують.
Ой ночують чумаченьки
В чистім степу при долині, (2)
Розпустили сірі воли пасти
При зеленій муравині.
Умер, умер чумаченько
Та в неділеньку вранці, (2)
Поховали того чумаченька
У зеленому байраці.
Ой прилетіла сива зозуленька.
Та все «ку-ку» та «ку-ку». (2)
– Ой подай, чумаче, та подай, голубе,
Та хоч правую руку!
– Ой рад би я, моя мила.
Хоч обидві подати: (2)
Насипано та сирої землі.
Що не можу підняти.

Ой горе тій чайці, ой горе, небозі

Ой горе тій чайці, ой горе, небозі,
Що вивела чаєняток при битій дорозі.
А чаєчка в'ється, об доріжку б'ється,

К сирой землі припадає, чумаків благає:
«Ой ви, чумаченьки, ви ще й молоденькі,
Верніть моїх чаєняток, діточок маленьких!»
«Не вернемо, чайко, не вернем, небого,
Бо забравши чаєняток полетиш ти в поле!»
«Не буду летіти, буду тут сидіти.
Буду волів поганяти, діток виглядати.»
«Ой чаєчко наша, неправдонька ваша –
Поварили чаєняток, добра була каша!»
«Бодай, чумаченьки у Крим не сходили,
Як ви моїх чаєняток в каші поварили!»

Розлилися круті бережечки

Розлилися круті бережечки,
Гей, гей, по роздоллі;
Пожурились славні козаченьки,
Гей, гей, у неволі.
Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці.
Гей, гей, не журіться, –
Посідлайте коні воронії,
Гей, гей, садовіться!
Та поїдем у чистеє поле,
Гей, гей, у Варшаву
Та наберем червоної китайки.
Гей, гей, та на славу!
Гей, щоб наша червона китайка,
Гей, гей не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, не пропала!
Гей, щоб наша червона китайка.
Гей, гей, червоніла,
А щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, не змарніла!
Гей, у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася;
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.
А ми ж тую червону калину,
Гей, гей, та піднімемо;
А ми ж свою славну Україну,
Гей, гей, та розвеселимо!

Із-за гори вітер віє

Із-за гори вітер віє,

А в долині тихо,
Добре було на Україні,
А тепера лихо.
За молодих панів стало
Трудно на роботу:
Увесь тиждень на панщині,
А собі в суботу.
А в неділю до схід сонця
В усі дзвони дзвонять –
Десятники підвіконню
На панщину гонять.
Чоловікам за неводом
Раненько вставати,
Старим бабам крупи дерти
Та ще й плаття прати.
Молодицям по світлицях
Мости шарувати.
Малим дітям пір'я драти
І тютюн в'язати.
Хвалилася наша пані:
Добре в неї жити.
Ой неправда, вража пані,
Плачуть наші діти.

Не стелися, хрещатий барвінку

Наїхали пани
Та ще й орандарі
Воли і вози забирають...
Гей, беріть же ви
Усю худібоньку:
Не маю вам що казати!
А я, як жив буду,
Все те забуду,
Воли й вози покуплю,
Мережані ярма, тернові занози
Ще ж бо й сам я пороблю!
На людську славу
Й тую поговорку
Ще раз у Крим сходжу;
Повні вози солі,
Повні мажі риби
Ще додому привезу.

Ой воли ж мої, сиві та й рябії

Ой воли ж мої, сиві та й рябії,
Ой які ж бо ви добрі:
Ой стоїте у возах та ярмах
А по три дні голодні!
Ой стоїмо по три дні у возах та ярмах, –
Аж із очей сльози...
Ой пусти ж нас, пане хазяїне,
Хоч у ті пусті лози:
Нехай ми трошки напасемся,
водиці нап'ємся,
Тоді нас запряжеш,
А сам спати ляжеш –
Ми з дороги не зоб'ємся!
Нас не треба поганяти:
Ми тебе доставим аж до того міста,
Де ти маєш хуру брати.

Над річкою бережком

Над річкою бережком
Ішов чумак з батіжком,
Гей-гей, з Дону додому.
За плечима торбина
Ще й латана свитина, –
Гей-гей, дочумакувався!
– Постій, чумак, постривай,
Шляху в людей розпитай.
Гей-гей, чи не заблудивсь?
– Мені шляху не питать:
Прямо степом мандрувать,
Гей-гей, долю доганять!
Пішла доля ярами,
Зеленими лугами,
Гей-гей, не вмів шанувать!

Вилітали орли з-за крутої гори

Вилітали орли з-за крутої гори –
Заплакали молодії хлопці,
Сидячи в неволі.
Вони заплакали,
Ще й заголосили:
«А в кого ми, пани-браття,
Цеє заслужили?
Чи в Господа Бога,
Чи в свої громади,

Що нас, таких молоденьких,
В некрути забрали.
В некрути забрали,
Ще й попарували,
На руки й на ноги
Кайдани наклали!
Кайдани наклали,
На соцького скричали:
«Давай, соцький,
Тройку коней вороних,
Та повезем до прийому
Хлопців молодих!»
Привезли під брамку,
Відчинили брамку:
«Ой ви, хлопці молодії,
Становіться в валку!
Ой ви, хлопці молодії,
Становіться в валку,
На поле – плечима,
До солдат – очима!»
«Ой ви, солдати,
Ви, дядюшки наші,
Не бийте нас, не лайте нас,
Бо ми діти ваші!
Не бийте нас, не лайте нас,
Тільки научайте,
Бо нашіі руки
Цього не робили.
Бо нашіі руки
Цього не робили,
Лиш сіяли та орали,
Ціпом молотили.
Бо ми не вчилися
Ружжа вичищати,
Сіяти та орати,
Землю обробляти!»

Ой матінко-зірко

Ой матінко-зірко,
Як у строку гірко:
Куди хилять, то й хилюся,
Бо я всіх боюся.
Ой матінко-зоре,
Яке в строку горе:

Ні доїсти, ні допити,
Ні сісти спочити!
Ой мапнко-вишня,
Чи я у вас лишня,
Що ви мене туди дали,
Де я непривишна?
Ой матінко-пава,
Тепер я пропала,
Що ви мене туди дали,
Де я не бувала.
Ой матінко моя,
Тепер я не твоя,
Тепер я вже того пана,
Що задаток дано.
Ой матінко моя.
Тепер я не твоя,
Хіба тоді твоя буду,
Як строку добуду.
Добре тобі, тату,
Задаточки брати!
Прийди, тату, подивися,
Як їх заробляти!
Ти думаєш, тату,
Що я тут паную?
Прийди, тату, подивися,
Як я тут горюю!
Ти думаєш, тату,
Що я тут не плачу?
За сльозами за дрібними
Стежечки не бачу!
Вийду я на гору,
Крикну я додому :
«Вари, мати, вечеряти
Та й на мою долю!»
Варила, варила,
Небагато - трошки:
«Нема ж тобі, моя доню,
Ні миски, ні ложки!»

Ой та зажурились стрільці січовії

Ой та зажурились стрільці січовії.
Як Збруч-річку переходили,
Що стільки народу
Впало за свободу,

Встояти не було сили.
Ой та зажурились
Стрільці січовії,
Стали дрібні сльози лити:
Буде ворог клятий
Батьками орати,
Матерями волочити.
Ой не тішся, враже,
Що весь край, то ваше!
Ще живе стрілецька слава.
Вернуться ще тії
Стрільці січовії,
Впаде вража міць лукава.

Журавлі

Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій.
Кличуть: «Кру! Кру! Кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилечка зітру».
Мерехтять в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине в синіх хмарах
Слід по журавлях.

Зажурились галичанки

Зажурились галичанки через тую зміну,
Що відходять УСуСуси та й на Україну:
– Хто ж нас поцілує в уста малинові,
В карі оченята, в чорненькії (чорні) брови?
– Не журіться, галичанки, та ж є військові,
Вони красше обнімають, як стрільці січові,
Ті вас поцілують в уста малинові,
В карі оченята, в чорненькії (чорні) брови.
– Ой не будуть більш військові з нами приставати,
І не будуть нас військові за стан обіймати,
Ні, не поцілують в уста малинові,
В карі оченята, в чорненькії (чорні) брови.
Аж як ви вже з України вернетесь знову
І як перше знов підете з нами на розмову,
Тоді вже цілуйте в уста малинові,
В карі оченята, в чорні (чорні) брови.

НАРОДНІ КАЗКИ

Ох!

Колись-то давно, не з моєї пам'яті, мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий як треба: таке ледащо той одинчик, що господи! Нізачо і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить – ніколи й не злазить; як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться... Батько й мати журяться:

– Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно у нас хліб переводиш!

Так йому не до того; сидить та просцем пересипається... Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

– Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він зросту дійшов, а така недотепа – нічого робить не вміє? Ти б його куди оддав, куди найняв, то, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадилися, батько і оддав його у кравці вчитись. От він там побув день зо три та й утік; заліз на піч – знов просцем пересипається. Батько його побив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько знов його побив і оддав ковальству вчитись. Так і там не побув довго – втік. Батько бідкається – що робить?

– Поведу,– каже,– вражого сина ледащо у інше царство; де найму, то найму, може, він відтіля не втече.– Взяв його і повів.

Йдуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи; а там над стежкою стоїть обгорілий пеньок; батько й каже:

– Притомився я, сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

– Ох! Як же я втомився! – каже.

Тільки це сказав, аж з того пенька – де не взявся – вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

– Що тобі,– пита,– чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: де воно таке диво взялося? Та й каже йому:

– Хіба я тебе кликав? Одчепись!

– Як же не кликав,– каже дідок,– коли кликав!

– Хто ж ти такий? – пита чоловік.

– Я,– каже дідок,– лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

– Та цур тобі, я тебе і не думав кликати! – каже чоловік.

– Ні, кликав, ти сказав: Ох!

– Та то я втомився,– каже чоловік,– та й сказав: ох!

– Куди ж ти йдеш? – пита Ох.

– Світ за очі! – каже чоловік.– Веду оцю дитину наймать, може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома що найму, то й утече.

– Найми,– каже Ох,– у мене, я його навчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то коли пізнаєш його – бери, а не впізнаєш – ще рік служитиме у мене!

– Добре,– каже чоловік.

От ударили по руках, запили могорич гарненько,– чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, та й повів аж на той світ, під землею, та привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої, а в тій хатці усе зелене: і стіни, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано – все, все... А за наймичок у Оха мавки – такі зелені, як рута!..

– Ну, сідай же,– каже Ох,– наймитку, та попоїси трохи!

Мавки подають йому страву – і страва зелена; він попоїв.

– Ну,– каже Ох,– піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймиток пішов. Чи рубав, чи не рубав, та ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох – аж він спить. Він його взяв, звелів наносити дров, положив на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова... Згорів наймит! Ох тоді взяв попільце, по вітру розвіяв, а одна вуглина і випала з того попелу. Ох тоді і сприснув живущою водою, наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи. Ох оп'ять звелів дрова рубати – той знов заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попільце по вітру розвіяв, углину сприснув живущою водою – наймит знов ожив і став такий гарний, що нема кращого! От Ох спалив його і втретє, та оп'ять живущою водою сприснув углину – і з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що ні здумати, ні згадати, хіба в казці сказати.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Прийшов у той ліс до того пенька обгорілого, сів та:

– Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

– Здоров був, чоловіче!

– Здоров, Ох!

– А чого тобі треба, чоловіче? – пита Ох.

– Прийшов,– каже,– за сином.

– Ну, йди, як пізнаєш – бери його з собою, а не пізнаєш – ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати; Ох взяв виніс мірку проса, висипав – назбігалосся до біса півнів!

– Ну, пізнавай,– каже Ох,– де твій син?

Чоловік дивився-дивився – всі півні однакові: один у один – не пізнав.

– Ну,– каже Ох,– йди ж собі, коли не пізнав, ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік оп'ять йде до Оха. Прийшов до пенька:

– Ох! – каже.

Ох до його виліз.

– Йди,– каже,– пізнавай! – Увів його у кошару – аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав – не пізнав.

– Йди собі, коли так, додому, твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов журячись.

Виходить і третій рік. Чоловік йде до Оха. Йде та йде – аж йому назустріч йде дід, увесь, як молоко, білий, і одежа на йому біла.

– Здоров, чоловіче!

– Доброго здоров'я, діду!

– Куди тебе бог несе?

– Йду,– каже,– до Оха виручать сина.

– Як саме?

– Так і так,– каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

– Е! – каже дід.– Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме!

– Та я вже,– каже чоловік,– і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі... Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать?

– Знаю! – каже дід.

– Скажіть же й мені, дідусю-голубчику: я за вас цілий вік буду Бога молити! Бо все-таки який він не був, а мій син, своя кров!

– Слухай же,– каже дід.– Як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та оскубатиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька.

– Ох! – каже.

Ох і виліз до його, і повів його у своє лісове царство. От висипав Ох мірку пшениці, накликав голубів. Назліталось їх така сила, що господи, і все один в один.

– Пізнавай,– каже Ох,– де твій син! Пізнаєш – твій, а не пізнаєш – мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею, сам собі надувся та оскубається. Чоловік і каже:

– Ось мій син!

– Ну, вгадав! Коли так, то бери.

Взяв, перекинув того голуба – став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує... Раді обидва!

– Ходім же, сину, додому.

От і пішли.

Йдуть дорогою та й розмовляють: батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

– Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний... Служив ти три роки, та нічого не заробив!

– Не журіться, тату, все гаразд буде. Глядіть,– каже,– тут полюватимуть за лисицями паничі, то я перекинусь хортом та піймаю лисицю, то паничі мене купуватимуть у вас, то ви мене продайте за триста рублів, тільки продавайте без ретязя, от у нас і гроші будуть, розживемось!

Йдуть та йдуть, аж там на узліссі собаки ганяють лисицю, так ганяють, так ганяють, лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекидається хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу.

– Се твій хорт?

– Мій!

– Добрий хорт! Продай його нам.

– Купіть.

– Що тобі за його?

– Триста рублів без ретезя.

– Нащо нам твій ретязь – ми йому позолочений зробим. На сто!

– Ні.

– Ну, бери всі гроші, давай хорта.– Одлічили гроші, взяли хорта – давай полювать. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

Йдуть та йдуть, батько й каже:

– Що нам, сину, цих грошей,– тільки що хазяйством завестись...

– Не журіться, тату, буде ще. Тут,– каже,– паничі їхатимуть по перепелиці з соколом: то я перекинусь соколом, то вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів без шапочки.

От йдуть полем, паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом, так зразу і насів на того перепела. Паничі побачили.

– Це твій сокіл?

– Мій.

– Продай його нам.

– Купіть.

– Що тобі за його?

– Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

– Ми йому парчову зробимо...

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицю, а він як полетів, та й полетів, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

– Ну, тепер ми розжились трохи,– каже батько.

– Постійте, тату, ще буде. Як будемо,– каже,– іти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте: дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От підходять до містечка там, чи що,– аж ярмарок. Син перекинувся конем – і такий кінь, як змії, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитом землю вибиває! Тут понаходилося купців – торгують.

– Тисячу, – каже, – без недоуздка, то й беріть!
– Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! – Дають п'ятсот.

– Ні!

А це підходить циган сліпий на одне око:

– Що тобі, чоловіче, за коня?

– Тисячу без недоуздка.

– Ге! Дорого, батю: візьми п'ятсот з недоуздком!

– Ні, не рука, – каже батько.

– Ну шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуваться, як узяв – так чоловік і шага не спускає.

– Ну, бери, батю, тільки з недоуздком.

– Е, ні, цигане, недоуздок мій!

– Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

– Як хочеш, а недоуздок мій! – каже чоловік.

– Ну, батю, я тобі п'ять рублів накинуну, – тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривни вартий, а циган дає п'ять карбованців. Взяв і оддав. Запили могорич; чоловік пішов, взявши гроші, додому, а циган – на коня та й поїхав. А то не циган, то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха – вище дерева, нижче хмари... От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив на степу, а сам пішов у хату.

– Не втік-таки від моїх рук, вражий син! – каже жінці.

От у обідню пору бере Ох того коня за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що привів до річки, а той кінь нахилився пити – та й перекинувся окунем, та й поплив. Ох, недовго думавши, перекинувся і собі щукою та давай ганяється за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, то щука й не візьме... От оце вона дожене та:

– Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

– Коли ти, кумонько, хочеш балакати, – каже окунець щуці, – то я і так чую!

Та це що нажене щука окуня та:

– Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та:

– Коли ти, кумонько, хочеш, то я й так чую!

Довго ганялись щука за окунем – та ні! А це впливає той окунь на берег – аж там цариця шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим пернем у золотій оправі. Царівна й побачила, та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

– Який я, таточку, гарний перстень найшла! – Батько любується, а царівна не знає, на який його й палець надіть: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доложили царю, що прийшов купець. (А то Ох купцем перекинувся). Цар вийшов:

– Що тобі треба, старичок?

– Так і так: їхав я,– каже Ох,– кораблем по морю, віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

– Ні,– каже цар,– моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узявсь її просить, щоб оддала, бо мені, каже, і на світі не жить, як не привезу того персня! Так вона не оддає, та й годі! Тут уже цар уступився:

– Оддай,– каже,– дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай!
– А Ох так просить:

– Що хочете, та й беріть у мене, тільки оддайте мені перстень!

– Ну, коли так,– каже царівна,– то щоб ні тобі, ні мені! – та й кинула той перстень на землю...

Той перстень і розсипався пшоном – так і порозкочувалось по усій хаті. А Ох, недовго думавши, перекинувся півнем та давай клювати те пшоно. Клював-клював, все поклював... А одна пшонина закотилася під ноги царівні, він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював, та в вікно й вилетів собі геть, та й полетів собі...

А з тієї пшонини перекинувся парубок – і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу, та так щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за нього:

– Ні за ким,– каже,– я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився, що за простого оддає свою дочку, а далі порадився цар, взяли їх поблагословили та подружили, таке весілля справили, що увесь мир скликали. І я там був, мед-вино пив, хоч в роті не було, а по бороді текло – тим вона в мене й побіліла!

Яйце-райце

Колись була птиця-жайворонок царем, а царицею – миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця – давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було. Миша каже:

– Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

– Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім миша каже:

– Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло згодився. Миша тільки взяла зерно в зуби та в нору й побігла. Тут цар-жайворонок збирає всіх птахів, щоб звоювати царицю мишу, а цариця скликає всіх звірів – і почали війну. Як вийшли в ліс – то що звірі хочуть яку птицю розірвати, то вони на дерево; або птиця як візьме, літаючи, бити звірів, то вони в нору... Так билися цілий день, а потім увечері сіли всі

спочивати. Коли цариця зогледілась – аж немає на війні комашні. Тоді вона звеліла, щоб конче була на вечір і комашня. Коли це приходить і комашня. Цариця й нагадала їй, щоб вона вночі полізла на дерева і за одну ніч повідкушувала птиці пир'я коло крил.

На другий день, тільки-но розвиднілось, цариця кричить:

– Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й упаде на землю, – так звір її і розірве. І цариця повоювала царя.

А орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, бачить, що орел сидить на дереві, як націлиться на нього. А той орел так просить його:

– Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді стану! Стрілець удруге націливсь, він ще його просить:

– Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

Стрілець ще наміривсь стріляти, утретє. Орел знов його почав просити:

– Ей, голубчику-братіку! Не бий мене та візьми до себе – я тобі у великій пригоді стану!

Стрілець повірив йому: поліз, та зняв з дерева, та й несе його додому. А він йому каже:

– Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарівав йому одну корову. Орел ту корову за рік із'їв та й каже тому чоловікові:

– Пусти мене, я політаю, побачу, чи вже відросли крила. Той чоловік і випустив його з хати. Орел літав, літав, та й прилетів опівдні назад до того чоловіка, каже йому:

– Ще в мене мала сила – заріж ще одну ялівку!

Той чоловік послухав його та й зарівав. Орел із'їв її за рік. Та знову як полетів... Пролітав мало не цілий день, увечері знову прилітає та й каже йому:

– Заріж ще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робити – чи зарізати, чи ні?» А потім каже:

– Більше пропало, нехай і це пропадає!

Узяв та й зарівав йому бугая. Він із'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літав так високо – аж під хмарою. Коли це прилітає та й каже йому:

– Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував мене, а тепер сідай на мене.

Той чоловік питається:

– Що з того буде? А він йому каже:

– Сідай! Той і сів.

Орел його поніс аж у хмару, а потім і пустив його додолю. Той чоловік летить додолю, коли це орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

– А що, як тобі здавалось? А він каже:

- Так, наче я вже неживий був. Тоді орел йому каже:
- Отак саме й мені було, як ти на мене націлявся. Потім каже:
- Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілося сідати на орла – ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а звідтіль скинув його з себе – та підхопив його так, може, як на два сажні від землі, та й питається його:

- А що, як тобі здавалось? Він йому каже:
- Так зовсім, наче вже кістки мої розсипались. Тоді орел йому каже:
- Так само й мені було, як ти вдруге націлявсь. Ну, ще сідай. Той сів.

Орел як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу, та підхопив уже аж коло самої землі, та тоді питається його:

- Як тобі здавалось, як ти летів на землю? Він йому каже:
- Так, наче мене зовсім не було вже на світі. Тоді орел йому каже:
- Отак же й мені було, як ти втретє націлявсь. А потім каже:
- Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер

сідай на мене, та полетимо до моєї господи.

Ото летять та й летять, прилітають до його дядька. А він йому каже:

– Іди ж у хату, та як будуть питатися тебе: чи не бачив нашого небожа, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Він приходить у хату, коли це йому кажуть:

- Чи по волі, чи по неволі? А він їм каже:
- Добрий козак усе по волі ходить. Вони його питаються:

– Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє літо, як пішов на війну, – та ні чутки, ні звістки.

А він їм каже:

- Як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу. Вони йому кажуть:
- Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Тоді він виходить із хати та й каже орлові:

– Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому каже:

- Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до орлова брата, та й тут чоловік те саме говорив, що в його дядька, – таки й тут не получив яйце-райце.

Прилітають до його батька, а орел йому каже:

– Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив й на вічі приведу.

Увіходить чоловік у хату, а вони йому кажуть:

- Чи по волі, чи по неволі? Він їм:
- Добрий козак усе по волі ходить. Вони його стали питатися:

– Чи не бачив нашого сина? Бо вже як немає – четвєрте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там.

А він їм каже:

- Я бачив, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

– Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей. Він каже:

– Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

– Піди ж приводь, зараз тобі дамо!

Він уводить орла в хату. Тоді його батьки так зраділи, що дали яйце-райце і сказали:

– Тільки не розбивай ніде на дорозі, а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його і розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пити йому... Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цебрину й розбив те яйце-райце. Як узяв скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом, то що з того боку піджене, на другий розійдеться... Кричить бідолаха – нічого сам не зробить! Коли це іде до нього змія й каже йому:

– Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей вжену в те яйце?

А він їй каже:

– А що тобі дати? Вона йому каже:

– Даси те, що без тебе стало дома? А він каже:

– Дам!

Ото вона йому гарненько загнала той скот у яйце, заліпила славно яйце і дала йому в руки.

Він приходить додому, аж там без нього син народився. Ударив він об поли руками:

– Це ж я тебе, сину, віддав змії!

Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:

– Нема що робити, журбою не поможеш! Якось треба жити.

Погородив він загороди великі, розбив те яйце, випустив скот і забагатів.

Живуть вони, аж поки син підріс. От син і каже.

– Це ви мене, тату, віддали змії. Ну, дарма, якось буде! От він зараз і пішов до змії.

Приходить до неї, а вона йому каже:

– Зроби мені троє діл та й підеш собі додому, а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг – скільки оком зглянути! Так вона йому каже:

– Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, і щоб там ізорав, і пшениці насіяв, ізжав її, в скирти поклав і щоб в ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажуривсь. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі була зміїна дочка замурована. Він приходить сюди та й плаче. А дочка його питається:

– Чого ти плачеш? А він каже:

– Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч зробив.

Вона його питалась:

– А що ж там?

Він їй і розказав. Вона йому каже:

– Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як змія казала.

Він каже:

– Добре!

Вона йому каже:

– Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш змії паляницю.

От пішла дочка змії до того луку та як свисне: той луг тріщить, лущить – на тім місці ореться, пшениця сіється...– до світу спекла паляницю, дала йому. Він приніс до змії в хату і поклав на столі.

Змія прокинулася, вийшла в двір та й дивиться на той луг, тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому каже:

– Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і вдруге діло зробив! Та зараз йому й загадала:

– Щоб ти оту гору розкопав, і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали, й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка його питається:

– Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому змія загадала. Так вона йому каже:

– Лягай спати, я це все пороблю.

А сама як свисне, то та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивиться, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

– Щоб ти цю ніч уловив золотого зайця і раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка питається його:

– Що вона загадала? Він каже:

– Оце вже не жарти: хто його знає, як того золотого зайця зловити.

Вона каже йому:

– Одначе ходім до тієї скелі. Стань над норою, ти будеш ловити, а я буду гонити з нори, і гляди ж: що тільки буде виходити з нори – бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

– А що, нічого не вилазило? А він каже:

– Ба, ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

– А щоб тебе! Ото і є заєць! Ну, гляди ж, я ще раз піду; та як буде хто виходити й казатиме, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а хапай його!

Полізла та й жене. Коли виходить така стара баба та й питається того парубка:

– Чого ти, сину, тут шукаєш? А він їй каже:

– Золотого зайця. Вона йому каже:

– Де тут він узявся: тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівка та й питається його:

– А що, нема зайця? І ніщо з нори не виходило? Він каже:

– Ба, ні: виходила баба стара та спиталась мене, чого я тут шукаю, а я сказав, що золотого зайця. А вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Тоді вона каже:

– Чом ти не держав: ото ж заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і покладеш на стільці, тільки не віддавай змії у руки, бо як віддаси, то вона пізнає та розірве і тебе і мене.

От вона так і зробила: перекинулась золотим зайцем, він узяв приніс того зайця, поклав його на стільці та й каже змії:

– Натє ж вам зайця, а я піду вже від вас. Вона каже:

– Добре, йди! Він пішов.

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія побачила, що то не заєць був, а її дочка,— давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла змія, а послала свого чоловіка. Змій біжить за ними: коли вони чують – аж стугонить земля... Тоді дівка каже:

– Оце вже за нами біжить! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Та як буде питаться тебе, чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюди, то ти скажеш, що тоді, як ця пшениця сіялась.

Коли це змії летить та й питається того діда:

– Чи не бачив тут – не йшли парубок з дівкою? А він каже:

– Ба, йшли. Той питається:

– Давно ж вони йшли?

Дід:

– Тоді, як оця пшениця сіялась. Змій каже:

– Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміїна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати.

Прилітає змії додому. Змія його питається:

– А що, не догнав? І нікого не зустрічав на дорозі? А він каже:

– Ба, ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питавсь: чи не бачив, тут не йшли парубок із дівчиною? А він каже: ішли тоді, як оця пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити,— так я і вернувся.

Тоді змія йому каже:

– Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними, та щоб доконче розірвав!

Летить змії. Коли ті чують, що летить ізнов, аж земля реве, так дівка каже:

– Ей, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, от-от розвалиться, а ти – ченцем; та як буде він тебе питатися, чи не бачив таких-то – скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змії та й питає того ченця:

– Чи не бачив – не йшли тут парубок і дівка? А він каже:

– Я бачив тоді, як оцей монастир роблено. А змії каже йому:

– Їх учора не стало, а цей монастир уже годів сто, як роблено. Сказав це та й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії:

– Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; як я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як оцей монастир роблено, але тому монастиреві уже років сто, а їх учора не стало.

Тоді вона йому каже:

– Чому ти не роздер того ченця і монастиря не розвалив, то ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Ото біжить... Коли ті чують – аж земля реве і гаряча. Дівчина тоді каже йому:

– Ей, отепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Зробила.

Прибігла змія та й каже до тієї річки:

– А що, втекли?

Перекинулась зараз щукою, давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пір'ям гострим до неї, то вона не візьме його. Гонилась, гонилась – так-таки не вловила та надумала всю воду з річки випити. Стала пити: пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівка, що була рибою, каже тому парубкові, що був річкою:

– Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я пока наймусь у цім селі в кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкатися з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене». Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував, так і забув за ту дівку.

Ото побув півроку та задумав жениться. Йому порадили одну гарну дівку, щоб він її брав; він за ту й забув, що його врятувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям, увечері, кличуть на шишки молодиць. Прикликали і ту дівку, що він з нею втікав, – хоч її й ніхто не знав, що воно за дівка. Стали бгати шишки; та дівка зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони стали живі. Голубка й почала говорити до голуба:

– А ти забувсь, як я за тебе луг викорчувувала й там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоб ти до змії відніс?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки ходили до комор і щоб пшеницю ти продавав на байдаки?

А він каже:

– Забув, забув!

Потім знов голубка каже:

– А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й мене забув?

А голуб каже:

– Забув, забув!

Тоді парубок згадав за ту дівку, – за цю-таки саму, що голуби поробила, та ту покинув, а з цією оженився. І тепер живе добре.

Калинова сопілка

Був собі дід да баба. У діда дочка, і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Так дідова збирає да й збира, да й назбирала повну миску, а бабина візьме ягідку, то і з'їсть. От і каже дідова:

– Ходімо, сестро, додому, поділимось.

От ідуть да йдуть шляхом, а бабина говорить:

– Ляжмо, сестро, відпочиньмо.

Полягали, дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж да й устромила їй у серце, да викопала ямку, да й поховала її. А сама пішла додому да й каже:

– Дивіться, скільки я ягід назбирала. А дід і пита:

– Де ж ти мою дочку діла?

– Іде ззаду.

Коли ж ідуть чумаки да й кажуть:

– Станьмо, братця, от тут одпочинем.

Да й стали. Глянуть – над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тієї калини сопілку, да й став один чумак грає, а сопілка говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,

Да не врази мого ти серденька вкрай!

Мене сестриця з світу згубила –

Ніж у серденько да й устромила.

А другі кажуть:

– Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.

От прийшли вони в село да й натрапили якраз на того діда:

– Пусти нас, діду, переночувать, ми тобі скажемо пригоду.

Він їх і пустив. Тільки вони увійшли у хату, зараз один сів на лаві, а другий став біля його да й каже:

– А ну, брате, вийми сопілку да заграй!
Той вийняв. Сопілка і говорить:
Ой помалу малу, чумаченьку, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила –
Ніж у серденько да й устромила.
Тоді дід каже:
– Що воно за сопілка, що вона так гарно грає, що аж мені плакати хочеться! А ке, я заграю!
Він йому й дав. А та сопілка говорить:
Ой помалу-малу, мій таточку, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила –
Ніж у серденько да й устромила.
А баба, сидя на печі:
– А ке, лиш сюди, старий, і я заграю!
Він їй подав, вона стала грать,– сопілка й говорить:
Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила –
Ніж у серденько да й устромила.
А бабина дочка сиділа на печі у самому куточку. І злякалась, що дізнаються. А дід і каже:
– А подай їй, щоб заграла!
От вона взяла, аж сопілка й їй одказує:
Ой помалу-малу, душогубко, грай,
Да не врази мого ти серденька вкрай!
Ти ж мене, сестро, з світу згубила –
Ніж у серденько да й устромила!
Тоді-то вже всі дізналися, що воно є. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прив'язали до кінського хвоста да й рознесли по полю.

Кума смерть

Був чоловік, та не мав дітей, Появилася на світ у його сім'ї дитина. Ходив він по селі і не міг найти кума, бо був дуже бідний. Всі знали, що він не має що дати їсти. Дитина лежить у хаті не хрещена, а мати через це не має права вийти з хати. І до керниці по воду не має права вийти. Посилає вона чоловіка:

– Шукай кумів.

Ходив він по селі, питав, питав, і ніхто не хотів іти. Іде він додому і здибає бабу. Питає баба:

– Куди ти ходив?

– Ходив шукати собі когось у куми і не найшов.

– Іди додому і кажи жінці, най пополоче і висуши пеленки. Я зараз буду в тебе.

Жінка пополокала пеленки, висушила їх і чекає. Приходи та бабка.

– Все готово?

– Готово.

– Давай дитину.

Замотує мати дитину в пеленки і дає кумі. Несе кума дитину до попа хрестити. Пішла й ухрестила. А чоловік з жінкою вдома балакають:

– Як прийде кума з церкви, що їй дати? У нас лиш трошки муки у хвосту мішка, і горівки зовсім нема.

Посилає жінка чоловіка до сусіди, і сусіда дала йому кілограм горівки.

– Ти маєш мені за це відробити, – каже.

Зварила жінка мамалигу, кладе на стіл. А тут і кума з дитиною приходи з церкви. Сідають вони за стіл і починають обідати. Наливають собі по чарці, наливають по другій, по третій. Питає кума:

– Куме, ви знаєте, що я за їдна?

– Ви – кума.

– Я – кума, але я – Смерть. Та не бійтеся мене. Ви будете багаті. Я з вас зроблю першого дохтора. Підете до сусіди, в него слабий хлопчик. Як прийдете і побачите мене в ногах того хлопчика, то скажіть, най загінуть що-небудь і дадуть йому, то він видужає. Та най скупають його, і все буде добре. Ми ще багато будем ходити по слабих. Але як ви побачите, що я сиджу в головах святого, то знайте, що він не буде жити. Зразу кажіть, най готують дошки на труно. А як я буду сидіти коло якого слабого, то лиш ви мене будете бачити, більш ніхто.

Пішов чоловік до сусіди, в якого був слабий хлопчик. Зайшов, подивився, а Смерть, його кума, в ногах хлопчика сидить. Він каже батькам:

– Загрійте купіль, обмийте його – і він встане.

Вони так і зробили, а хлопчик встав і пішов. «Дохтор» пішов собі додому, а ззаду за ним пішов вилікуваного хлопчика тато і поніс йому плату – муку, м'ясо, гроші.

– За що це ви мені принесли?

– За то, що вилікували мого хлопчика. Приймив чоловік плату.

Зачув він, що десь далі заслабла жінка. Його ніхто не кликав, він сам пішов туди. Зайшов – кума в ногах слабої. Каже чоловік:

– Дайте їй теплого і зробіть купіль, то вона виздоровіє.

Так і було, слаба встала. Той чоловік тоже добре заплатив йому. На третій день чує він, що заслаб їден чоловік. Іде наш «дохтор» і туди. Дивиться – Смерть в головах сидить.

– Шукайте дошки, бо помре, – сказав він і пішов, а слабий умер. Далі він уже сам не йшов до слабих, його вже кликали. І куди він не приходив, скрізь сиділа кума. Як сиділа в ногах, він «лікував» слабого, як у головах, – казав, що помре. Люди добре платили йому, і скоро він дуже розбагатів.

Аж заслабає у царя дочка. Сказали цареві, що є такий дохтор. Присилає він карету і дванадцять кінних козаків.

– Тут дохтор? Він каже:

– Я не дохтор.

– Але тут він жиє? Це ти? Нам сказали, щоб ми тебе живого привезли до царя.

Сідає він в карету і їде до царя. Привезли. Він як побачив, що така велика варта стоїть з оголеними шаблями, подумав: «Тут я пропав, бо тут моя кума не пройде. А без неї я нічого не вартий».

Кажуть цареві:

– Приїхав той дохтор.

– Підніміть шаблі, най він зайде.

Підоймили козаки шаблі, і він зайшов. Ввели його в палац до царя.

– Ви дохтор? – спитав цар.

– Я не дохтор. Мене обрали дохтором.

– Дочка в мене слаба. Три роки лікую і не можувилікувати.

– Де вона лежить?

– У тій кімнаті.

– Покажіть мені її.

Відкрили. А там стіни такі світлі, що від них видко, як удень. На ліжку лежить слаба дівчина. Він подивився – кума в ногах! Він і каже цареві:

– Зробіть ванну, скупайте її і вона встане.

Скупали її, і вона встала. Убралася та й вийшла в сад гуляти. Цар питає:

– Чим тебе нагородити?

– Нічим, мені нічого не треба.

– Я даю тобі половину держави.

– Мені не треба, бо я неграмотний.

– То дам тобі карету золота.

– Ну, як дасте, то добре.

Насипали йому карету золота. Приказує цар тим козакам:

– Відвезіть його там, де взяли. І не дозволяйте, щоб він злазив у дорозі з карети, а то бандити пограбують його. Як завезете на місце, привезіть мені розписку, щоб я знав, що ви щасливо його довели.

Їдуть вони через ліс, а там – хатка маленька. Він каже:

– Станьте.

– Куди ти хочеш іти?

– До тої хатки.

– А як там бандити? І тебе вб'ють? Що ми тоді будем казати цареві?

– Пустіть, мене не вб'ють.

Заходи він до тої хатки, а козаки осталися надворі. Зайшов, а там – його кума. У хатці повно засвічених свічок. Їдна лиш загорілася, друга до половини згоріла, третя догорає зовсім.

– Чого ви, куме, сюди прийшли?

– Бо я розбагатів, о!

І показав, що розбагатів по саму шию.

– Не треба було вам, куме, сюди приходити.

– Я прийшов сюди, бо хочу все знати. Скажіть мені, чого ці свічки тут горять?

– Куме, я б хотіла, щоб ви про це не знали.

– Розкажіть мені, що значать свічки, котрі лиш засвітилися?

– Це на світ народилися нові люди.

– А ті, що до половини догоріли?

– Це люди половину віку прожили.

– А ті, що догорають?

– Тим людям вік кінчається.

– Тепер, куме, покажіть мені, котра свічка моя.

– Я не хотіла, куме, казати, але як ви так хочете, то скажу. Ідіть додому і шукайте дошки – ваша свічка догорає.

Прийшов він додому, пішов до коваля і замовив колиску на пружині. Коваль зробив ту колиску, приносить, а він уже слабий.

– Забийте, – каже, – в стелю кілок і почепіть колиску на него. А мене покладіть у колиску.

Поклали хворого в колиску, він розплатився з ковалем, і той пішов.

Лежить слабкий у колісці і бачить: іде Смерть, кума його. Заходи в хату та й просто до його голови. А коліска на пружині. Він торкнув ногою, коліска повернулася, і баба лишилася в ногах. Іде баба знову від ніг до голови, а він знов ногою торкнув. Але баба вхопилася за колиску, перебирає руками і підступає до голови. Він хотів ще раз повернути колиску, але вже не зміг. А Смерть йому:

– Куме, крути-не крути, а мусиш умерти.

Про правду і кривду

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий такий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він живе теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

– А що, дядьку, як лучче тепер жити: чи правдою, чи неправдою?

– Е-е-е-!.. Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

– Ні, дядьку! Є правда – правдою лучче жити.

– Давай спорити.

– Ходім на суд.

– Та чого ж ми таки підемо на суд? Лучче давай підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо: як скаже, так і буде. Ваша правда – уся моя худоба буде вам; моя правда – ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

– Ну, добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть, ідуть, зустрічається їм чоловік – з заробітків, чи що, йшов.

– Здоров, чоловіче добрий!

– Здорові!

– Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер краще жити: чи правдою, чи неправдою?

– Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер ви правду знайшли? Нема тепер її ніде на світі. Краще жити кривдою, аніж правдою.

– Ну, оце раз моя правда! – каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддавати всю худобу дядькові. Ідуть, ідуть – зустрічається їм пан. А небіж і каже:

– Ну, запитаємо ж цього пана: сей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

– Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

– Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепереньки краще жити: чи правдою, чи кривдою?

– Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема її ні по судах і ніде в світі; краще жити кривдою, аніж правдою.

– Ось вже і вдруге моя правда! – сказав радісно дядько. Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть – зустрічається їм піп.

Небіж і каже;

– Ну, поспитаймося ж попа, сей уже правду скаже – на те він і духовний. Сей як уже скаже, то так і буде.

– Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

– Скажіть, панотче, як тепер краще жити: чи правдою, чи неправдою?

– Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви теперечки знайшли правду? Її тепер і в світі нема: краще жити кривдою, аніж правдою.

– Ось вже і втретє моя правда! – сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав дядькові всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись – узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево – вибирає гілку, на якій би то повіситись. «Ото, – думає собі, – добра гілка – кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли прибігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

– Ти що сьогодні наробив?

– Е... я такого наробив, що там хоч що хай роблять – не справлять. У такім-то селі, у пана, я поробив так, що ізроду довіку не вгатять греблі. А пан лупить своїх людей, як скажений: багато їх буде у нас.

– Добре ж ти зробив, та ще не так.

– А як же?

– Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю – вгатить.

– О!.. Хто ж то чув, хто ж то й знав, що се так треба зробити!

– Ну, а ти ж що зробив? – питає він другого.

– Е... я такого наробив, що багато буде у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні каплі нема, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

– Добре ти зробив, та ще не так, – каже ватаг.

– А як же?

– Як хто викопає той кущ малини, що росте посеред города, – буде вода на весь город.

– О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба се робити!

– Ну, а ти ж що зробив? – питає він третього.

– Е... я такого наробив, що хай там хоч що роблять – нічого не подіють! У такім-то королівстві у короля одна дочка, та я й тій поробив так, що хай хоч як лічать, нічого не подіють, буде наша.

– Добре ти зробив, та ще не так.

– А як же?

– Хто відрубає глухого угла та підкурить – така буде, як і перше.

– Хто ж то чув, хто ж то й знав, що се треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, се й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них ллється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан знай лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік й каже:

– Е-е, пане! Б'єте ви людей, та ніякого з сього діла не буде. А що дасте мені – я вгачу?

– Дам я тобі сто карбованців, і ще й на придачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

– Дайте ж мені людей шість чоловіка та три підводи.

– Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й положили їх навхрест на греблі – так зараз і вгатили. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду ще до того города, де води нема: може, й то правда; може, дам я їм води». Сів та й поїхав до того города. Не доїжджаючи до города кілька верст, зустрілась йому бабуся, що несла пару відер води на коромислі.

– Що це ти, бабусю, несеш?

– Воду, синочку.

– Дай же й мені напитись.

– Е-е-е, синочку! Я ж її несучу за тридцять верстов; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю; а сім'я у мене велика, пропаде без води.

– Я от приїду у ваш город, наділю води на всіх, і буде тієї води з вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така рада стала та мерщій у город трюшком і розказала всім горожанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Горожани всі вийшли за город, назустріч тому чоловікові, з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у город, найшов той кущ малини, що ріс посеред городу, викопав його – і потекла вода відтіль по всьому городу. Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він етав тепер багатший від свого дядька. Далі й думає: «Піду ще в те королівство, де королева дочка нездорова – може, вилікую її».

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди, всі такі смутні, бігають та охають! Він і питає їх:

– Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як вони її не лічать, нічого не подіють; тільки я б її вилічив.

– Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й подавно!

– Отже, скажіть королеві.

Вони сказали королеві. Король вийшов до нього та й каже:

– Якщо вилічиш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узяв, настругав глухого угла, підкурив її – і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перше.

Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати. Король на радощах і каже цьому чоловікові:

– За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місце став цей правдивий чоловік. Прокоролював він уже кілька там літ, коли приїжджає у його королівство якийсь-то багатий, купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві. Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав йому й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям наказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись він їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

– З якого ти королівства?

– З такого-то.

– Із якого города?

– З такого-то.

– Як прозиваєшся?

– Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж – той, що без вісті пропав.

– Ну, що, дядьку: ти казав, що кривдою лучче жити, ніж правдою; отже, ні! Ти тільки купець, а я король – правда кривду переважили!

– Як же се сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили: все, все... А наслідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

– Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як приїдеш у свій город, розкажуй усім, що лучче жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його заздрість мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає: «Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві».

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилось – де не взяли чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гілляці.

Мудра дівчина

Було собі два брати – один убогий, а другий багатий. От багатий колись ізласкавився над бідним, що не має той ні ложки молока дітям, та й дав йому дійну корову, каже:

– Потроху відробиш мені за неї.

Ну, бідний брат відробляв потроху, а далі тому багачеві шкода стало корови, він і каже вбогому братові:

– Віддай мені корову назад! Той каже:

– Брате! Я ж тобі за неї відробив!

– Що ти там відробив, – як кіт наплакав тієї роботи було, а то таки корова! Віддай!

Бідному жалко стало своєї праці, не схотів віддати. Пішли вони позиватися до пана. Прийшли до пана. А панові, мабуть, не схотілося роздумувати, хто з них правий, а хто ні, – то він і каже їм:

– Хто відгадає мою загадку, того й корова буде.

– Кажіть, пане!

– Слухайте: що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе? Завтра прийдете, скажете.

Пішли брати. Багач іде додому та й думає собі:

– От дурниця, а не загадка! Що ж є ситніш над панські кабани, прудкіш над панські хорти, а миліш над гроші? Ге, моя корова буде!

Бідний прийшов додому, думав, думав та й зажурився. А в нього була дочка Маруся. Вона й питається:

– Чого ви, тату, зажурилися? Що пан казав?

– Та тут, дочко, таку пан загадку загадав, що я й не надумаю, що воно й є.

– А яка ж загадка, тату? – Маруся питає.

– Та така: що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе?

– Е, тату, ситніш над усе – земля-мати, бо вона всіх годує й напуває; прудкіш над усе – думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш; а миліш над усе – сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

– Чи ба? – каже батько.– Адже й справді так! Так же я й панові казатиму.

Другого дня приходять обидва брати до пана. От пан їх і питає:

– Ану, відгадали?

– Відгадали, пане,– кажуть обидва. От багатий зараз виступає, щоб собі попереду поспішить, та й каже:

– Ситніш, пане, над усе – ваші кабани, а прудкіш над усе – ваші хорти, а миліш над усе – гроші! – Е, брешеш, брешеш! – каже пан. Тоді до вбогого:

– Ану, ти!

– Та що ж, пане, нема ситнішого, як земля-мати: вона всіх годує й напуває.

– Правда, правда! – каже пан.– Ну, а прудкіш що на світі?

– Прудкіш, пане, над усе – думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш.

– Так! Ну, а миліш? – питає він.

– А миліш над усе – сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

– Так, усе! – говорить пан.– Твоя корова. Тільки скажи мені, чи ти сам це повідгадував, чи тобі хто сказав?

– Та що ж, пане,– каже вбогий,– є в мене дочка Маруся,– так це вона мене так навчила. Пан аж розсердився:

– Як це? Я такий розумний, а вона проста собі дівка та мої загадки повідгадувала! Стривай же! На тобі оцей десяток варених яєць та понеси їх своїй дочці: нехай вона посадить на них квочку, та щоб та квочка за одну ніч вилупила курчата, вигодувала, і щоб твоя дочка зарізала трьох, спекла на снідання, а ти, поки я встану, щоб приніс, бо я дождатиму. А не зробить, то буде лихо.

Іде сердешний батько додому та й плаче. Приходить, а дочка й питає його:

– Чого ви, тату, плачете?

– Та як же мені, дочко, не плакати: ось пан дав тобі десяток варених яєць та казав, щоб ти посадила на них квочку, та щоб вона за одну ніч вилупила й вигодувала курчата, а ти щоб спекла їх йому на снідання.

А дочка взяла горщечок каші та й каже:

– Понесіть, тату, оце панові та скажіть йому,– нехай він виоре, посіє цю кашу, і щоб вона виросла просом, поспіла на ниві, і щоб він просо скосив, змолотив і натовк пшона годувати ті курчата, що їм треба вилупитись з цих яєць.

Приносить чоловік до пана ту кашу, віддає та й каже:

– Так і так дочка казала.

Пан дивився, дивився на ту кашу та взяв і віддав її собакам. Потім десь знайшов стеблинку льону, дає чоловікові й каже:

– Неси твоїй дочці цей льон, та нехай вона його вимочить, висушить, поб'є, попряде й витче сто локіт полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде додому той чоловік і знов плаче. Зустрічає його дочка й каже:

– Чого ви, тату, плачете?

– Та бач же чого! Ось пан дав тобі стеблинку льону, та щоб ти його вимочила, висушила, пом'яла, спряла і виткала сто локіт полотна.

Маруся взяла ніж, пішла й вирізала найтоншу гілочку з дерева, дала батькові та й каже:

– Несіть до пана, нехай пан із цього дерева зробить мені гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти цей льон.

Приносить чоловік панові ту гілочку й каже, що дочка загадала з неї зробити. Пан дививсь, дививсь, узяв та й покинув ту гілочку, а на думці собі: «Цю одуриш! Мабуть, вона не з таких, щоб одурити»... Потім думав, думав та й каже чоловікові:

– Піди та скажи своїй дочці: нехай вона прийде до мене в гості, та так, щоб ні йшла, ні їхала; ні боса, ні вбута; ні з гостинцем, ні без гостинця. А як вона цього не зробить, то буде лихо!

Іде знов батько, плачучи, додому. Прийшов та й каже дочці:

– Ну що, дочко, будемо робити? Пан загадав так і так.

І розказав їй усе. Маруся каже:

– Не журіться, тату, – все буде гаразд. Підіть купіть мені живого зайця.

Пішов батько, купив живого зайця. А Маруся одну ногу вбула в драний черевик, а друга боса. Тоді піймала горобця, взяла гринджоли, запрягла в них цапа. От узяла зайця під руку, горобця в руку, одну ногу поставила в санчата, а другою по шляху ступає – одну ногу цап везе, а другою йде. Приходить отак до пана в двір, а пан як побачив, що вона так іде, та й каже своїм слугам:

– Прицькуйте її собаками!

Ті як прицькували її собаками, а вона й випустила їм зайця. Собаки погнались за зайцем, а її покинули. Вона тоді прийшла до пана в світлицю, поздоровкалась та й каже:

– Ось вам, пане, гостинець. – Та й дає йому горобця. Пан тільки хотів його взяти, а він – пурх та й вилетів у відчинене вікно!

А на той час приходять двоє до пана судитися. От пан вийшов на рундук та й питає:

– Чого вам, люди добрі?

– Та от чого, пане: ночували ми обидва на полі, а як уранці повставали, то побачили, що моя кобила привела лоша, – один каже.

А другий чоловік каже:

– Ні, брехня, – моя! Розсудіть нас, пане! От пан думав, думав та й каже:

– Приведіть сюди лоша й коней: до якої лоша побіжить, – та й привела.

От привели, поставили запряжені коні, а лоша пустили. А вони, ті два хазяїни, так засмикали те лоша, кожен до себе тягаючи, що воно вже не знає, куди йому бігти, – взяло та й побігло геть. Ну, ніхто не знає, що тут робити, як розсудити. А Маруся каже: – Ви лоша прив'яжіть, а матерів повипрягайте та й пустіть – котра побіжить до лошати, то та й привела.

Зараз так і зробили. Пустили їх – так одна й побігла до лошати, а друга стоїть.

Тоді пан побачив, що нічого з дівчиною не поробить, і відпустив її.

Язиката Хвеська

Нема гірше од того чоловіка, що не вмiє язика за зубами вдержати. А найбільше лихо з жінками. Тільки що почує, зараз уже й задзвонила по всьому селу: «Ой кумасю ріднесенька, що я чула! Та тільки глядіть, нікому не кажіть, бо це таке, що нікому й знати не можна, я це вам тільки...» І почала! А кума почула та другій кумі, а та – третій, а третя – п'ятій – десятій, і ото вже всі про те знають, чого не треба нікому знати.

От були собі чоловік і жінка, Петро і Хвеська. І гарна б жінка була Хвеська, усім гарна, та тільки на язык швидка. Що не скаже їй чоловік, усе своїм довгим язиком розплеще. Просто хоч нічого їй не кажи! Уже її чоловік і прохав, і вмовляв, і сердився – нічого не помага!

От раз поїхав Петро орати та й виорав гроші, скарб. А було це ще за панщини. І дума він: «Як довідається економ, то відніме. А довідається неминуче, бо від Хвеськи не сховаєшся, вона по всьому селу рознесе. Що його робити?»

Дунав, дунав бідолаха та й надумав: «Треба, – каже, – одучити її од такої поганої звички. Та й гроші щоб не пропали».

Ото взяв він ті гроші, привіз їх додому, заховав, а жінці нічого не каже. А другого дня Петро – в базар; купив там трохи не з лантух бубликів та зайця застреленого, а вертаючись з базару, привернув до річки та витяг з ятерів та з верші рибу, а зайця положив у вершу.

Тоді рибу ту одніс у ліс і порозкидав попід кущами, а ті бублики взяв та й почіпляв на одній груші, що на краю лісу стояла. Тоді вертається додому, пообідали з жінкою, от він і каже їй:

– Жінко, а ходімо в ліс, пошукаємо, чи не притхнуласть там риба, то позбираємо!

А Хвеська каже:

– Що це ти, чоловіче, здурів, чи що? Хіба ж таки буває у лісі риба?

– Авжеж, буває, – каже Петро, – здається, сьогодні ліс притхнувся, то ми й назбираємо риби. Ось ходім лиш!

Хвеська не вірить, а все ж пішла. Приходить у ліс, коли так: то під тим, то під тим кушем лежить риба. Петро тоді й каже:

– А що, Хвесько? Не казав я тобі?

– Оце диво! – говорить вона. – І родилася, і хрестилася, а такого дива не бачила.

– Ну, добре, – каже Петро, – ходім лишень до річки, чи не піймався часом заєць у ятір або у вершу!

– Тю на тебе, чоловіче! Чи ти не здурів? – каже Хвеська. – Де ж таки видано, щоб зайці у верші ловились?

– Не видано! Отже, ти й риби в лісі не бачила, а єсть же! Ходім лиш! – каже він.

Пішли... Виходять на узлісся, аж стоїть груша, і на ній бубликів рясно – аж віти гнуться. Хвеська кричить:

– Чоловіче, чоловіче! Чи бачиш? Бублики на груші!

– Та бачу, – каже чоловік, – то що?

– Та як же таки: бублики на груші! Хіба ж таки бублики ростуть на груші?

– Звісно, не ростуть, – каже він. – А то, мабуть, бублейна хмара йшла та й зачепила ліс, оце й zostалися бублики.

– Нум же, чоловіче, струшувати!

Струсили, ідуть до річки. Витяг чоловік ятір – нема нічого, витягає другий – нема; тоді вершу, аж у ній заєць.

– Ох ти ж моя ненько! – аж скрикнула Хвеська. – Заєць у верші! І родилась, і хрестилась, такого не бачила.

– То що, що не бачила? – каже Петро. – Не бачила, то побачиш! Ходім лиш додому, а то вже пізно.

Ото позабирали та й пішли. Приходить додому, жінка й почала:

– І що то, чоловіче, за день такий! І родилась, і хрестилась, такого дня не бачила: риба в лісі, заєць у верші, бублики на груші!

– Це ще нічого, – каже Петро. – От що диво, я сьогодні й гроші знайшов.

– Йо!?

– Йй-бо знайшов!

– А де ж вони, чоловіче?

– Та ось! – Витяга ті гроші.

– Отепер же, чоловіче, будемо ми багаті!

– Будемо, – каже чоловік, – та не дуже, бо як економ довідається, то зараз одніме.

– От! – каже жінка. – А як же він довідається? Щоб мені те та се – я нікому не скажу!

– Гляди ж, жінко, не кажи, а то буде нам лихо. Та гляди, не кажи нікому й про те, що ми в лісі та в річці знаходили, бо люди як довідаються, що це був такий день, то зараз догадаються, що я гроші знайшов, бо в такі дні звичайно скарби знаходять.

Отак Петро каже жартуючи, а Хвеська:

– Добре, – каже, – нікому в світі не скажу. Ото вже надвечір чути галас, гомін на селі.

– Чоловіче, що таке? – Хвеська питається. – От там! – каже.

– То що-бо там таке? Я піду подивлюся!

– От не дивись та не слухай поганого, – каже Петро.

А Хвеська:

– Та ну-бо, Петрику, голубчику, ріднесенький, скажи!

– Та то, – каже чоловік, – наш пан економ та покрав у пана ковбаси, то тепер його по селу водять та ковбасами б'ють, щоб більше не крав!

Це ж чоловік так собі, на сміх вигадує, а Хвеська вже й повірила, вже й кортить їй.

– Ох, лишенько! Побіжу я до куми Меланки та розкажу! – скрикнула Хвеська та так і схопилася з місця.

– От не ходи краще та сиди дома! – каже чоловік. – Хіба ти не знаєш нашого економа? Він як довідається, що ти про його таке розказувала, то й тебе й мене з'їсть.

Хвеська послухалась і не пішла. Ото й терпить вона, не каже нічого про ті гроші день чи два, а далі не втерпіла – як-таки про своє щастя не розказати? І побігла до куми Меланки. Прибігла, «добридень» сказала, сіла. Сидить, от-от хочеться сказати, та боїться. А далі:

– От горе на світі убогому, хоч би й нам. Хотіла справити собі нові чоботи к святу, так нема за що й справити.

А кума Меланка й собі:

– Що правда, то правда, кумасю, я ж кажу!..

А Хвеська не дає їй і доказати та зараз своє:

– Ну, та, може, бог дасть, скоро не будемо вбогі...

– Як-то так? – питається кума Меланка, а саме вже й вухо нашорошила.

– Ох, кумасю, не знаю, як і казати...

– Та кажіть-бо, кажіть, – умовляла кума Меланка.

– Та не знаю, як і казати, бо це діло таке, що нікому, нікому не велів чоловік казати!

– Ох, ненько! Та хіба ж я така? Та я все одно, що стіна! – каже кума Меланка.

– Ну, куманю, – каже Хвеська, – це вже я вам тільки та глядіть же – нікому, нікому!

Та й давай пошепки про ті гроші.

Тільки Хвеська з хати, а кума Меланка за свиту та до куми Пріськи:

– Ох, кумочко, чи ви чули?..

А тут свято трапилось, кума Пріська пішла до куми Марини, в неї вже є кума Явдоха – вже й бесіда готова. Погуляли та й про Петрові гроші погомоніли.

А тут саме на той день Петро та й посварився за щось на Хвеську і добре-таки нагримав. Вона тоді:

– Стривай же ти, такий-сякий! Коли так!..

І побігла, і вже дзвонить по всьому селу, що її чоловік налаяв і трохи не бив, і що він гроші знайшов, і що він ховається з ними, і все.

Ото день чи два поминуло – кличуть Петра в контору, до економа. Той на його зараз мокрим рядом:

– Кажу, такий-сякий, знайшов гроші?

– Ні, – каже Петро, – не знаходив.

– Як не знаходив? Адже твоя жінка каже!

– А що ж, пане, що моя жінка каже? Моя жінка не сповна розуму, то вона чого й на світі нема наплете!

– А так чи не так! – каже економ. – Покличать сюди жінку! Ото зараз тую Хвеську приводять. Питається економ:

– Знайшов твій чоловік гроші?
 – Знайшов, – каже, – паночку, знайшов!
 – А що, – питається тоді економ у Петра, – бачиш?
 – Та що, – каже той, – вона чого не наплете! А ви краще спитайте її, пане, коли се було?
 – А коли се було? – питається економ.
 – Еге! Коли! Саме тоді, як ліс притхнувся, ми ходили в ліс по рибу та під кожним кущем рибу збирали.
 – Що ще далі скажеш? – питається Петро.
 – Еге! Що! Тепер уже не одбрешешся! Саме тоді й було, як ми рибу в лісі збирали, і бублейна хмара йшла, і в лісі бубликів ми натрусили, і в вершу засць піймався.
 – Ото слухайте, пане, – каже Петро, – чи ж вона до діла плете? Нехай вона вам до пуття розкаже, коли й як то було.
 – Еге, коли й як! Саме тоді, як увечері вас, милостивий пане, по селу водили...
 – А чого мене водили по селу? – питається економ.
 – Коли ж... вибачайте, пане... Уже коли питаєтесь, то казатиму. Тоді саме, як вас били ковбасами, що ви у пана покрали...
 Як скрикне ж економ:
 – Ах ти така-сяка! Як ти мені смієш таке казати?! Візьміть її та дайте доброго хльосту, щоб казна-чого не базікала!
 Тут Петро оступився, почав просити, що його жінка несповна розуму.
 Ото пан подумав, подумав – і справді дурна, узяв та й пустив.
 От ідуть вони вдвох, Хвеська і Петро, він собі сміється з-під вуса, а вона й носа похнюпила, розчовпала, що вклепалась. Прийшли додому, вона в плач:
 – Так ти, – каже, – мене підвів!
 – Хвесько, жінко моя люба, – каже Петро, не я тебе підвів, ти сама себе підвела! От не ляпай ніколи по-дурному язиком, то й нічого не буде. А тепер не сердься, та давай помиримось.
 Ото й помирились, живуть та потрошку ті гроші тратять. А Хвеська бачить, що лихо багато балакати, та й знишкла.

Рукавичка

Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та й загубив дід рукавичку.

От біжить мишка, улізла в ту рукавичку та й каже:

– Тут я буду жити!

Коли це жабка плигає та й питає:

– А хто-хто в цій рукавичці?

– Мишка-шкряботушка. А ти хто?

– Жабка-скрекотушка. Пусти й мене!

От уже їх двоє. Коли біжить зайчик. Прибіг до рукавички та й питає:

– А хто-хто в цій рукавичці?

– Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка. А ти хто?

– А я зайчик-побігачик. Пустіть і мене!

– Іди!

От уже їх троє.

Коли це біжить лисичка – та до рукавички:

– А хто-хто в цій рукавичці живе?

– Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка та зайчик-побігачик. А ти хто?

– Та я лисичка-сестричка. Пустіть і мене!

– Та йди!

Ото вже їх четверо сидить. Аж суне вовчик – та й собі до рукавички, питається:

– А хто-хто в цій рукавичці живе?

– Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігачик та лисичка-сестричка. А ти хто?

– Та я вовчик-братик. Пустіть і мене!

– Та вже йди!

Уліз і той. Уже їх п'ятеро.

Де не взявся – біжить кабан.

– Хро-хро-хро! А хто-хто в цій рукавичці живе?

– Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігачик, лисичка-сестричка та вовчик-братик. А ти хто?

– Хро-хро-хро! А я кабан-іклан. Пустіть і мене!

– Оце лихо! Хто не набреде – та все в рукавичку! Куди ж ти тут улізеш?

– Та вже влізу, – пустіть!

– Та що вже з тобою робити, – йди!

Уліз і той. Уже їх шестеро, уже так їм тісно, що й нікуди. Коли це тріщать кущі, вилазить ведмідь – та й собі до рукавички, реве й питається:

– А хто-хто в цій рукавичці живе?

– Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігачик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан. А ти хто?

– Гу-гу-гу! Як вас багато! А я ведмідь-набрідь. Пустіть і мене!

– Куди ми тебе пустимо, коли й так тісно?

– Та якось будемо.

– Та вже йди, тільки скраєчку! Уліз і ведмідь, – семеро стало.

Та так вже тісно, що рукавичка ось-ось розірветься.

Коли це дід оглядівся, – нема рукавички. Він тоді назад – шукати її, а собачка попереду побігла. Бігла-бігла, бачить – лежить рукавичка і ворушиться. Собачка тоді: «Гав-гав-гав!»

Вони як злякаються, як вирвуться з рукавички, – так усі й порозбігалися лісом.

Прийшов дід та й забрав рукавичку.

Пан Коцький

Водного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв та й вивіз у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати,— нехай лучче в лісі ходить».

Покинув його й сам поїхав.

Коли це приходить до kota лисичка та й питає його:

– Що ти таке?

А він каже:

– Я – пан Коцький.

Лисичка й каже:

– Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй:

– Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.

А вона йому:

– Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові.

Зійшлися вони докупи, стали думати, як би побачити пана Коцького,— та й кажуть:

– А зготуймо обід!

І взялися міркувати, кому по що йти. Вовк каже:

– Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

– А я піду по буряки і картоплю.

Ведмідь:

– А я меду принесу на закуску.

Заєць:

– А я капусти.

От роздобули всього, почали обід варити. Як зварили, почали радитись, кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

– Я не підбіжу, як доведеться тікати.

Кабан:

– А я теж неповороткий.

Вовк:

– Я старий уже і трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходитьсь.

Прибіг заєць до лисиччиної нори, коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

– А чого ти прийшов?

Він і каже:

– Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла зі своїм паном Коцьким на обід.

А вона йому:

– Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Прибігає зайчик назад та й хвалиться:

– Ховайтесь, казала лисичка, бо він як прийде, то розірве нас.

Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан заривається у хмиз, а зайчик лізе в кущ.

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до столу, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

– Ма-у!.. Ма-у!.. Ма-у!..

А ті думають: «От вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Виліз пан Коцький на стіл та почав їсти, аж за ушима лящить. А як найвсь, то так і простягсь на столі.

А кабан лежав близько столу в хмизі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться, та навтіки!

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й подерся туди, де ведмідь сидів.

Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало – так він додолу впав – гуп! – та просто на вовка, – мало не роздавив сердешного.

Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко. Заєць і собі за ними – забіг не знать куди... А потім посходились та й кажуть:

– Такий малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

ІСТОРИЧНА ПРОЗА

ЛЕГЕНДИ

Як мати зозулею стала

Були собі чоловік і жінка і мали четверо дітей. Жили вони з риболовлі. Якось чоловік застудився і помер. Жінка сама ловила рибу і годувала дітей. Та незабаром і вона застудилася і злягла хвора. Лежить у постелі, а дітей і немає чим годувати. Вже й у неї пересохло в горлі, мовила тихо до дітей:

– Діточки, діточки, подайте мені води. Бо не дам собі ради, щоб підвестися самій, а пити так хочеться.

– Нема в хаті води, – одказують діти.

– Візьміть глечик, – каже мати, – підіть до річки та й наберіть води.

Одізвався старший хлопець:

– Я не маю чобіт, нехай іде сестра. Мати до дочки:

– Піди, доню, принеси мені води.

– Я не маю хустки завинутися. Нехай іде менший. Просить мати меншого сина:
– Піди, Івасику, принеси мені водички.
– Я не маю в що вдягнутися, – одказує той. Так ніхто і не приніс хворій матері води.

Пішли діти надвір, граються, а мати в хаті ледве-ледве підводиться з ліжка, обростає пір'ям. А найменший хлопчина саме вбіг у хату, бачить – мати вже стає зозулею, став гукать до брата і сестрички:

– Наша мати стає зозулькою, хоче одлетіти од нас. Скоренько біжімо по воду для неї.

Схватили діти хто що: глечик, кружечку, відро. Всі побігли до річки, набрали води і кричать навперебій:

– Мамочко, мамочко, пий воду.

А мати вже вся обросла пір'ям, стала зозулькою, одлітає од хати:

– Ку-ку, ку-ку... Пі-зно, ді-ти, пі-зно... Ку-ку, ку-ку... – І стала одлітати. А діти за нею бігли, бігли, збиваючи по грудях ноги до крові. І до цих пір у лісах, на полянах стелиться мох з червоними краплинами: то, кажуть, ті краплини крові, що стікали отоді з ніг дитячих.

А мати назавжди одцуралася рідних дітей і донині літає зозулею.

Хліб і золото

Колись у Галичі жив король Данило. Він мав такого майстра, який робив йому гроші. Той майстер у золоті купався, але волі не мав..

Король Данило сам відкривав ту кімнату, де працював майстер, замикав її, і випускав майстра власноруч, коли треба було кудись вийти. Та таке траплялося рідко.

Майстер добре знав про все багатство короля, та нічого не знав про вільне життя. Тому й гадки не мав, як так голодним бути.

Та одного разу майстер каже королеві:

Золото – цар, бо воно панує на землі.

А Данило виправляє його:

– Ні, чоловіче, хліб усьому голова.

– Ні, золото і срібло, – переконано наполягав майстер.

Так вони сперечалися, поки король не пішов геть з майстерні.

А другого дня бачить король Данило золотий напис на стіні: «Хліб – болото, а всьому голова – срібло й злото».

Данило нічого не сказав. Але наступного ранку король був змушений виступити у похід. Король зібрав дружину і вирушив. Поїхав, а про майстра, який був замкнутий, забув.

А в цьому королівстві існував закон: що за відсутності короля ніхто не сміє навіть підходити до кімнати з грошима, інакше – смерть.

Минуло кілька місяців. Данило з військом повертається додому, чекає від майстра-золотаря дарунку за перемогу, а того нема. І тут згадав...

Зіскочив з коня, біжить до кімнати, відмикає, а на купі золота – лише кістяк майстра, на стіні ж золотом написано: «Срібло, злото – то болото, а хліб – цар».

Отак життя навчило.

Про червону скелю

Це було у стародавні часи. Жив один воєвода і його сім'я, яка складалась з його жінки і трьох дітей. Одного разу, коли воєвода пішов зі своїм військом в похід, його ворог, що жив поряд із ним, скористався цією нагодою і напав на фортецю. Під час цієї боротьби усім керувала жінка, але ворог переміг. Одне диво, що крім жінки і двох дітей, він нічого не взяв.

Приїхавши із походу, воєвода шукав по фортеці жінку і дітей, але знайшов одну найстаршу трьохрічну доньку Настуню. Настуня розповіла батькові, що бачила. Звісно, воєвода шукав жінку і дітей, але вони жили з ворогом не знаючи нічого про рідних. Батько нічого дочці не сказав і продовжував керувати фортецею.

Час не стоїть, і Настуня виросла і закохалась в одного простого хлопця. Вони хотіли побратися і батько не був проти, тому що батько був немолодий, а керувати фортецею потрібно комусь, коли він помре.

Та щастя довго не тривало. З'явилися вороги батька і хотіли одружити одного із ворогів на Настуні, а насправді то був її рідний брат. Настуня не погоджувалася. На одній найвищій скелі у тій місцевості вбили її нареченого. Дівчина не змогла пережити горе і стрибнула з тієї скелі. Сkelю прозвали Червоною, бо на ній залишилися краплі крові.

ПЕРЕКАЗИ

Прийом у запорожці

Запорожці як підмовлять було до себе на Січ якого хлопця з Гетьманщини, то перше пробують, чи годиться бути запорожцем. Ото звелять йому варити кашу:

– Гляди ж, вари так, щоб і не сира була, щоб і не перекипіла, а ми підемо косити. То ти, як уже буде готова, вийди на такий-то курган да й клич нас, а ми почуємо да й прийдемо.

От поберуть коси та й підуть нібито косити, а де там їм хочеться косити! Заберуться в комиш та й лежать. То оце хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу й зачне гукати. А вони й чують, але не озиваються. То він гукав, гукав да й давай плакати:

– От занесла мене нечиста сила між сії запорожці! Лучче б було дома сидіти при батькові да при матері. А то ще перекипить каша, то прийдуть да битимуть, вражі сини! Ой бідна ж моя головонька! Чого мене понесло між сії запорожці!

То вони, лежачи в траві, вислухають усе та й кажуть:

– Ні, се не наш! А далі вернуться до куреня, дадуть тому хлопцеві коня й грошей на дорогу да й скажуть:

– Їдь собі к нечистому! Нам таких не треба!

А як же которий удасться розторопний і догадливий, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два:

– Гей, панове-молодці! Ідіть кашу їсти!

Да як не озиваються, то він:

– Чорт же вас бери, коли мовчите! Буду я й сам їсти.

– Да ще перед відходом ударить на могилі гопака: «Ой тут мені погуляти на просторі!» Да зятягнувши на весь степ козацьку пісню, і піде собі до куреня, і давай уплітати тую кашу.

То запорожці, лежачи в траві, і кажуть:

– Оце наш!

Да побравши коси, ідуть до куреня. А він:

– Де вас у біса носило, панове? Гукав, гукав, аж горло розболілось; да щоб каша не перекипала, то я почав сам їсти.

То запорожці споглянуть один на одного да й скажуть йому:

– Ну, чуро, уставай! Годі тобі бути хлопцем. Тепер ти рівний козак.

І приймають у товариство.

Як жінка дванадцять татар убила

Розповідають, що десь тут у наших краях як напали татари, то в одній хаті лишилася жінка. Напевне, навмисне лишилася. Як прийшли татари, та й питають її за гроші, бо чули, що тут багач живе. То вона й говорить, що гроші чоловік у коморі закопав.

– Добре, веди нас до комори!

А комора була будована по-старосвітськи: без дверей та вікон, тільки отвір в стіні був, щоб чоловік міг улізти. Завела їх жінка перед отвору та й каже:

– Лізьте.

Татари кажуть:

– Ні, лізь ти перша.

Влізла жінка до комори. Комора темна була, а в куті намацала різак від скриньки, що січку ним ріжуть. Взяла вона різак, стала при стіні, та каже до татар:

– Ну, лізьте за мною, я вам покажу, де гроші закопані.

Татари тільки сунули голову в ту дірку, а вона махне різакон – здорова жінка була – так тому голову відразу відрубала. Потім вхопила тулуб і відтягнула до середини. За першим лізе другий. Вона й його так само справила.

Далі третій і четвертий...Так і дванадцяттеро погибло. А тринадцятий насамперед устромив руку, а вона, бідна, поквапилась та й мах!

Тому руку відтяла. То вже тоді татари побачили, що то за штука. Вже й грошей не дошукувались, а зразу вибігли і ту хату підпалили, і жінка та згоріла разом із загиблими татарами.

Звідки пішло прізвище й ім'я Богдана Хмельницького

Батьків Богдана Хмельницького не знає і не бачив ніхто. А на горі, де зараз церква, жив собі дід з бабою. Біля них ріс густий-густий хміль. У діда і баби не було дітей, і вони по цьому журилися.

Якось ранком вийшов дід з хати, почув ніби дитячий голос. Дід почав пробирати руками хміль і пішов туди, звідки чув голос. У густому-прегустому хмелю він знайшов хлопчика. Дитина лежала перед ним, а в голові в неї сяяло сонце. Дід перехрестився, взяв дитину і поніс до хати, а сонце теж пішло за ним. Тільки дід увійшов у хату, як побачив, що стіни розступилися, і на місці старої хати вирости палати, і в усіх палатах ясно-ясно стало.

Дід і баба назвали цю дитину Богданом Хмельницьким. Це тому, що вони думали, що сам бог їм послав цю дитину, а Хмельницький – тому, що знайшли хлопчика в хмелю.

Ріс Богдан не по днях, а по часах... Скоро виріс, і до нього з усіх усюдин сходилися козаки, а він що скаже, то так ті козаки і слухають його. Богдан з своїми козаками побудував церкву неподалік від своїх палат, а під церквою викопав льохи, якими водив свої коні до Тясмина напувати, а як нападали на нього вороги, то він уходив з козаками у ті льохи, а потім зненацька виходив звідти й перемагав ворогів.

Сильна людина була Богдан Хмельницький.

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

Мандрована баба

Це було в нашій слободі, в Сахновщині, Полтавської губернії, коло Кошманівки. Ми раніше тамечки й жили, як були ще панські. Наш пан був Миколай Андрійович Андрієнко, а жінка його Варвара Андріївна. Ото й були наші пани. Еге. Так у тих панів була одна удова, а в неї був син жонатий. От вона один раз і помандрувала, і це було якраз у великий піст. От пан як узнав, що вона помандрувала, зараз покликав до себе її сина і почав у нього допитувати: «Куди твоя мати пішла?»

– «Не знаю, пане. Пішла, а куди пішла, про те не скажу, бо не знаю». Так пан звелів одвести його зараз на конюшню й висікти різками. А коли його висікли, звелів привести його до себе. «Ну, ти знаєш, за що я тебе висік?»

– «Не знаю, пане». А сам плаче отакими (показувала на всю пучку руки). «Ну, коли ти не знаєш, то я тобі скажу: це за те я тебе вибив, що як прийде твоя мати додому, щоб ти не забув та зараз щоб прийшов до мене та й сказав. Зрозумів? Тепер іди собі додому та гляди, не забудь».

– «Добре, паночку», – сказав та й пішов.

Ну, ото вона, та баба, як пішла, то нема її й тиждень, нема й другий, нема й третій. Як ось якраз перед Великоднем, у великодню суботу увечері, приходе.

А син як узрів, то так і вмер. Злякався. Що тут робити? І скажи – горе, а не скажи – двоє. Треба сказати, бо все однаково люди докажуть.

Пішов він до пана уночі та й сказав: «Моя мати прийшла».

– «Еге, добре». Зараз пан звелів її привести. її й привели. Зразу звелів її закувати в колодки та й до стовпа, її й закували. Вона так закована в колодки й ночувала на дворі аж до другого дня. А на первий день, на самий Великдень, пан звелів чотирьом чоловікам сісти на коні верхи і щоб вони округ слободи її ганяли та били батогами. Вони так і зробили. Сіло чотири чоловіка верхи на коні та й давай її ганяти округ слободи та пороти батогами. А сам пан сів на ганок та й дивиться, як вони її ганяють та б'ють. Ганяли вони її, ганяли, та як нагнали туди, де брали глину, то вона і впала прямо в глинище, і не може, сердешна, піднятися. Тоді пан послав чоловіка і казав привести до нього ту жінку. Зараз її витягли з глинища та й пригнали до пана. «Ну що, будеш тепер мандрувати?» Баба йому зараз у ноги, та плаче, та просе, та каже: «Не буду, паночку, не буду!» А на ній так тіло побили, що кров так і йде, так і юшить. Тут прийшла пані до пана та й стала прохати його, щоб він простив ту бабу. «Прости, – каже, – її для такого великого свята». Він і простив. Зараз узяли її та й повели додому.

Так вона й тижня не прожила після того, умерла. Царство її душі.

Так пан і каже до своєї пані: «Знаєш, душенька, що я тобі скажу. Як простити таке одній, то таких багато знайдеться мандрівників».

Випробування при вступі до запорозького братства

Запорожці, як підмовлять, було, до себе на Січ якого хлопця з Гетьманщини, то перше пробують, чи годиться бути запорожцем. Отто звелять йому варити кашу:

– Гляди ж, вари так, щоб і не сира була, щоб і не перекипіла. А ми підемо косить. То ти, як уже буде готова, вийди на такий-то курган да й зови нас, а ми почуємо да й прийдемо.

От поберуть коси да й пійдуть нібито косить. А де в чорта їм хочеться косить! Заберуться в комиш да й лежать. То оце хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу і зачне гукати. А вони й чують, да не озиваються. То він гукає, гукає да й давай плакати:

– От занесла мене нечиста сила між сії запорожці! Лучче б було дома сидіти при батькові да при матері. А то ще перекипить каша, то прийдуть да битимуть, вражі сини! Ой бідна ж моя головонько, чого мене понесло між сії запорожці?

То вони, лежачи в траві, вислухають усе да й кажуть:

– Ні, се не наш! – А далі вернуться до куреня да дадуть тому хлопцеві коня і грошей на дорогу, да й скажуть: – Їдь собі к нечистому! Нам таких не треба!

А як же которий удасться розторопний і догадливий, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два:

– Гей, панове молодці! Ідіте кашу їсти! – Да як не озиваються, то він: – Чорт же вас бери, коли мовчите, буду я й сам їсти! – Да ще перед одходом ударить на могилі гопака: – Ой тут мені погуляти на просторі!

Да затягнувши на весь степ козацьку пісню, і піде собі до куреня, і давай уплітати кашу.

То запорожці, лежачи в траві, й кажуть:

– Оце наш!

Да побравши коси, і йдуть до куреня. А він:

– Де вас у біса носило, панове? Гукав, гукав, аж охрип, да щоб каша не перекипіла, то я почав сам їсти.

То запорожці споглянуть один на одного да й скажуть йому:

– Ну, чуро, вставай! Годі тобі бути хлопцем: тепер ти рівний нам козак.

І приймають у товариство.

ПАРЕМІОГРАФІЯ

Українські народні загадки

Природа

1. Крутиться, вертиться, нікого не боїться, ходить весь вік, а не чоловік.
2. Місяць бачив – не добачив, а Сонце вкрало – і не сказало.
3. 365 чайок, 52 орли, 12 голубів одне яйце знесли.
4. Ой за лісом, за пралісом золота діжа горить.
5. Червоне коромисло через річку повисло.
6. Що у воді родиться, а води боїться?
7. Без рук, без ніг, а ворота відчиняє.
8. Надворі – горою, а в хаті – водою.
9. Яке каміння на дні моря?
10. Що сходить без насіння?

Рослини

11. Стоїть, коливається, своєю головою величається, а як торкнеш, то кусається.
12. Стоять коні на припоні, не їдять і не п'ють, а все товщі стають.
13. Біла-біла в лісі стояла: «Мое тіло рубають, мою кров п'ють».
14. Стоїть Ганна, гарно вбрана; хто розбере, той плакати буде.
15. Сидить красна дівиця в темній темниці, а коси на вулиці.
16. Стоїть стріла серед двора, а в тій стрілі – сімсот і дві.
17. Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках.
18. На літо вбирається, а на зиму одежі цурається.
19. Стоїть стріла, а круг неї – волоса. 2
20. Без рук, без ніг, а на тин лізе.

Тварини

21. Коло бабусі сидить у кожусі, проти печі гріється, без водички миється.

22. Ішов дощ, летіли горобці... На яке дерево вони сіли?
23. Крила є, а не літає, ніг нема, а не доженеш.
24. Купалася, купалася, а сухою зосталася.
25. Чи може страус назвати себе птицею?
26. Куди ходить – за собою хату носить.
27. Ніс, як у свинки, та колючі щетинки.
28. По дорозі стрибає, а у воді плаває.
29. Від чого в качки червоні ноги?
30. Двічі родиться, а раз умирає.

Людина

31. Живе п'ять братів, один від одного більший.
32. Не їсть, не п'є, а ходить і молоточком б'є.
33. Не гавкає, не кусає, а до хати не пускає.
34. Два брати – куди один, туди й другий.
35. Весь світ одягає, а сама одягу не має.
36. Мовчить, а багатьох людей навчить.
37. Ні вуж, ні гадюка, а смачна штука.
38. Маленький погрібець повен овець.
39. Мамина дочка, а мені не сестра.
40. Що стоїть посеред Києва?

Прислів'я

Чужі гроші не гріють.
Грошей багато, а щастя мало.
Останню сорочку зніме та віддасть.
Ліпше людям давати, ніж самому просити.
Пусто в голові той має, хто гроші на дармо пускає.

Чим більше насолити сусідові, як не язиком?
Не заглядай до сусіда, може з того бути біда.
Добре, як сусід близький та перелаз низький.
Близький сусід кращий від далекого брата.
Нема більшої біди, ніж лихі сусіди.

Хто під зиму зорав, той на весну золото буде мати.
Не той урожай, що на полі, а той, що в коморі.
Як жнуть укупі, то не болить у пупі.
Посій у погоду – більше приплоду.
Яка пшениця, така й паляниця.

У хорошій компанії розуму наберешся, у поганій і свій загубиш.
Скажи мені, хто твій друг, то я скажу, хто ти такий.
Дружба міцніша від кам'яних стін.

Друзі пізнаються в біді.

Де стопа орди перейшла, там вже трава не росла.
Рідна земля – мати, а чужа – мачуха.
Життя собаче, зате слава козака.
З рідної сторони і ворона мила.
Козак з бідною, як риба з водою.

Голодному – їжа, холодному – тепло, а ситому – музика.
Дотанцювалися, що без хліба осталися.
Він усе під чужу дудку танцює.
Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.
Щодень Бога хвалить і щодень людей дурить.
Гріх не сховаєш у міх, не затопчеш в болото.
Бог тобі допоможе, як будеш робити, небоже.
Святий та божий, на чорта похожий.

Чисте небо не боїться ні блискавки, ні грому.
Люди дякують дощеві, а подорожній лає.
З неба зорі хвата, а під носом не бачить.
Хто землі дає, тому земля утворює віддає.
Тиха вода береги рве.

З добрими людьми завжди згоди можна дійти.
Ліпше переконувати словами, як кулаками.
Де два б'ються, третій не мішайся.
Він тебе каменем, ти його хлібом.
Після бійки кулаками не махають.
Дружні сороки орла заклюють.

Бідний піт ллє, а багатий його кров п'є.
Багатому дурню й багатство не в поміч.
Багач шукає апетиту, а бідний – хліба.
Кожні ворота для бідного заперті.

Не тішся людською бідною, бо твоя тебе не мине.
Плачем горя не зміниш і в сльозах не втопиш.
Зійшлися сім бід на один обід.
Біда мучить, біда й научить.
У біді пізнавай приятеля.

Не всю правду треба людям знати, треба щось і собі сховати.
Кажі завжди правду, то не будеш нічого придумувати.
Кожний правду знає, та не однаково її розуміє.

Правда і в огні не горить, і у воді не тоне.
Мала правда велику брехню переможе.

ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР

Колискова пісня

Ой ходить сон коло вікон,
А дрімота – коло плота.
Питається сон дрімоти:
– А де будем ночувати?
– Де хатонька теплесенька,
Де дитина малесенька, –
Там ми будем ночувати,
Дитиночку колихати.

Ой на kota та воркота,
На дитину та й дрімота,
Котик буде воркотати,
Дитинопка буде спати.

Забавлянка

Кую, кую чобіток,
Подай, мамо (тату і т. д.), молоток,
Не подасиш молотка,
Не підкую чобітка...

Лічилка

Котилася торба
З великого горба,
У торбі: хліб-паляниця,
Ведмідь і лисиця.
Ведмідь гарчить,
Лисиця пищить,
Торба тріщить.
Трісь, трісь, трісь,
Тікай у ліс.

Мирилка

Мир миром,
Пироги із сиром,
Вареники в маслі.
Ми – дружечки красні,
Обіймімося!

Начальне видання

Фольклор (хрестоматія).

***Навчальне видання для студентів факультету
філології та журналістики***

укладач – Марія ЛАВРУСЕНКО

Книгу видано в авторській редакції

*Навчальне видання для студентів
факультету філології та журналістики*

Підписано до друку 27.08.2020. Формат 60x84 ¹/₁₆
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. др. арк. 4,68. Тираж 50

ВІДДРУКОВАНО ФОП Піскова М.А.
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№2444000000027816 від 18.08.2016